

บทที่ 5

อาวุธจริงและอาวุธในละคร

จากการศึกษาการร่ำอาวุธของตัวพระในละครในเรื่อง อิเหนา พบว่ามีการใช้อาวุธประกอบการร่ำดังกล่าว 4 ชนิดด้วยกัน คือ กริช กระบี่ หอกซัด และทวน ซึ่งแต่ละชนิดก็ใช้ในโอกาสที่ต่างกัน ทั้งนี้เพราะความแตกต่างในเรื่องของรูปร่างและลักษณะ นอกจากนี้อาวุธชนิดเดียวกันก็ยังมีลักษณะที่หลากหลายกันออกไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใคร่ที่จะนำเสนอถึงประวัติและลักษณะของอาวุธทั้ง 4 ชนิด ซึ่งแบ่งเนื้อหาของอาวุธออกเป็น 2 ตอน ตอนแรกจะกล่าวถึงประวัติและลักษณะของอาวุธจริง ตอนที่ 2 จะกล่าวถึงลักษณะของอาวุธที่ใช้ร่ำของตัวพระในละครในเรื่อง อิเหนา และวิธีถือเพื่อร่ำ ดังจะได้อธิบายเป็นลำดับต่อไปนี้

กริช

ประวัติและลักษณะของกริชจริง

ประวัติของกริช

กริช เป็นอาวุธที่ใช้ต่อสู้ ป้องกันตัว และเป็นเครื่องประดับที่มีสง่าทรงเกียรติ เกี่ยวกับประวัติของกริช ยังไม่มีใครยืนยันแน่ชัด แต่ได้มีหลักฐานและตำนานหลายเรื่องกล่าวถึงที่มาของกริชในเรื่องต่าง ๆ กัน ดังนี้

มีข้อสันนิษฐานว่ากริช น่าจะเป็นอาวุธของชวา เนื่องจากได้พบภาพจำหลัก เทพกัมมะอันเป็นเทพนักรบตามคติฮินดู ชวา กำลังใช้มือจับเหล็กรูปกริชวางไว้บนเข่า มืออีกข้างหนึ่งทำท่าตี จึงสรุปกันว่าเทพกัมมะผู้นี้ใช้มือเปล่าจับเหล็กที่กำลังร้อนตีขึ้นรูป โดยใช้หัวเข่ารอง ซึ่งภาพจำหลักนี้มีอายุประมาณศตวรรษที่

1.4 นับเป็นหลักฐานที่เก่าที่สุด¹

ตามข้อสันนิษฐานข้างต้น หากกริชได้ถูกประดิษฐ์ขึ้นครั้งแรกในดินแดนชวาเป็นความจริง จากข้อความที่กล่าวว่า "นักวิชาการตะวันตกได้พบหลักฐานอาวุธในยุคหินที่ชาวเกาะแถบชวา-มลายู ทำขึ้นจากเงี่ยงปลากระเบน"² จึงอาจเป็นไปได้ว่า กริชน่าจะพัฒนารูปแบบมาจากอาวุธสั้นปลายแหลม ที่ทำมาจากเงี่ยงปลากระเบน แต่ก็มีข้อสันนิษฐานที่แตกต่างไปจากนี้ว่า

"กริชน่าจะดัดแปลงมาจากอาวุธด้ามยาวพุ่งชั้ดประเภทหอก เพราะบางครั้งใบหอกที่พบนั้นถูกตีให้คดคล้ายกริชก็มี เวลานั้นกริชยังไม่ได้ออกศึก เจ้าขลงจะถอดใบหอกออกเก็บ หรือพกติดตัวไปในที่ต่าง ๆ จนพัฒนาเป็นอาวุธสั้นที่ใช้ในการต่อสู้ระยะประชิด"³

นอกจากนั้น ประพนธ์ เรื่องณรงค์ ได้กล่าวถึงที่มาของกริชไว้ในหนังสือสมบัติไทยมุสลิมภาคใต้ ในตำนานต่าง ๆ กันว่า "บ้างกล่าวว่ากริชเกิดจากประเทศอินเดีย เดิมมีลักษณะไม่โค้งคด ทำจากเขาเสียงผาชนิดหนึ่ง บ้างกล่าวว่ามลายูจำลองจากเขี้ยวเสือ"⁴ อีกทั้ง ส.พลายน้อย กล่าวถึงตำนานของกริชในเกร็ดโบราณประเพณีไทย ว่า "ตามตำนานของกริช กล่าวว่า เริ่มใช้ในสมัยปันหยี คือในสมัยฮิเเนาตอยู่ในราว พ.ศ. 1460 แต่ในที่บางแห่งกล่าวว่ากริชเริ่มใช้ในสมัยปันหยี สุริยอมีเสสาวงศ์ เมรดังกามูลัง ราว พ.ศ.

¹ สมบูรณ์ ชนะสุข และพิชัย แก้วขาว, กริชปัตตานีตำนานมหา ศัสตราวุธ, สารคดี 12 (มิถุนายน 2539), หน้า 140.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

⁴ ประพนธ์ เรื่องณรงค์, สมบัติไทยมุสลิมภาคใต้ (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2527), หน้า 251.

1618"^๕

สำหรับประวัติการใช้กรีช และความเชื่อของชาวชวา-มลายูที่มีต่อกรีช ได้มีผู้เรียบเรียงไว้ พอสรุปได้ว่า

กรีช เป็นอาวุธที่มีความสำคัญในดินแดนชวา-มลายู นับตั้งแต่แหลมมลายูลงไปถึงหมู่เกาะน้อยใหญ่ของอินโดนีเซีย ตอนใต้ของฟิลิปปินส์ และดินแดนทางใต้ของประเทศไทยตั้งแต่นครศรีธรรมราชถึงมาเลเซียนานแล้ว^๖ สำหรับในชวาเมื่อประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 อาณาจักรมัชปาหิตมีอำนาจมาก กรีชได้กลายเป็นอาวุธที่ใช้กันแพร่หลาย เรียกว่า กรีชมัชปาหิต มีขนาดเล็ก หัวและดากรีชเป็นชิ้นเดียวกัน ทำเป็นรูปเทพเจ้าฮินดู ต่อมาเมื่อชาวอินเดียนับถือศาสนาอิสลามมีอำนาจ ประชาชนก็ยังเชื่อว่ากรีชสามารถอำนวยการให้เจ้าของ และได้เปลี่ยนรูปหัวกรีชโดยลดรูปเทพลงเหลือเพียงแค่เค้าโครง นับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 15-19 วัฒนธรรมการใช้กรีชได้แพร่หลายไปทั่วบริเวณคาบสมุทรและหมู่เกาะในแถบนี้ ถึงกับมีคำกล่าวที่ว่า "ชวาที่ปราศจากกรีชย่อมมิใช่ชวา" นอกจากกรีชจะใช้เป็นอาวุธประจำกายแล้วยังมีธรรมเนียมและความเชื่อเกี่ยวกับกรีชหลายเรื่องซึ่งผู้มิผู้ค้นคว้าไว้ โดยจะขอยกมากล่าวพอสังเขปดังนี้^๗

- เป็นเครื่องประดับที่สำคัญในการแต่งกายของบุรุษ โดยการเหน็บตรงบริเวณเอว ซึ่งสามารถเหน็บได้หลายตำแหน่งตามธรรมเนียมของท้องถิ่นนั้น ๆ กล่าวคือ สามารถเหน็บที่เอวด้านซ้าย ด้านขวา หรือเหน็บเป็นคู่ก็มี คือ ซ้ายเล่มหนึ่งขวาเล่มหนึ่ง และได้กล่าวกันว่า ชาวชวาที่แต่งตัวเต็มยศศทหาร

^๕ เกร็ดโบราณประเพณีไทย, หน้า 188.

^๖ สารคดี 12, หน้า 140 - 141.

^๗ สารคดี 12, หน้า 141.

เห็นกริชถึง 3 เล่ม คือ เห็นที่เอวซ้ายขวาข้างละเล่ม ส่วนอีกเล่มใช้เห็นข้างหลัง^๖

- เป็นอาวุธประจำชาติของมาเลเซีย และมีภาษิตกล่าวว่า "เงินซื้อทองคำได้ แต่จะซื้อกริชที่ดีไม่ได้"

- ชาวอินโดนีเซียโบราณ หรือแม้แต่ในปัจจุบันมีธรรมเนียมให้กริชเป็นของขวัญเพื่อแสดงถึงมิตรภาพ

- ลูกเขยจะได้รับมอบกริชจากพ่อตาในวันแต่งงาน

- กริชเป็นตัวแทนผู้เป็นเจ้าของ ในประเพณีแต่งงานหากเจ้าบ่าวไปร่วมพิธีไม่ได้ก็จะส่งกริชไปแทน

- มีความเชื่อว่ากริชที่ดีจะมีเทวดาปกปักรักษา จึงมีการนำดอกไม้ ข้าว ผลไม้ และธูป นามูซากริช

ภาพที่ 110 แสดงการเห็นกริชที่บริเวณเอวด้านหลัง และด้านหน้า

^๖ สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 19 พิมพ์ครั้งที่ 1
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2524), หน้า 417.

ของชาวอินโดนีเซีย ภาพบุรุษทางด้านซ้ายกำลังแสดงเป็นตัวละครในเรื่อง
มหาภารตะ แต่งกายตามแบบของนาฏศิลป์ชวา พกอวุกกริชโดยเหน็บไว้บริเวณ
เอวด้านหลัง ทางขวามือ หันส่วนงอของด้ามกริชเข้าหาล่าตัว ส่วนภาพบุรุษทาง
ด้านขวาเป็นภาพแสดงการแต่งกายของชาวอินโดนีเซียโบราณพร้อมพกอวุกกริช
โดยเหน็บไว้ที่บริเวณเอวด้านหน้า ทางซ้ายมือ หันส่วนงอของด้ามกริชไปทางซ้าย
(หันออกนอกล่าตัว) ซึ่งการเหน็บกริชทั้ง 2 วิธีนี้เป็นวิธีการเหน็บกริชที่พบได้ใน
วิถีชีวิตจริงของชาวอินโดนีเซียช่วงสมัยที่ใช้กริชกันอย่างแพร่หลาย (ประมาณ
ศตวรรษที่ 15-19)

ที่มาของภาพ : Edward Frey, The Kris Mystic Weapon
of the Malay World (Singapore : Koon Wah Printing Pte.Ltd.,
1986), P. 40.

ส่วนประวัติการใช้กริชในประเทศไทย มีผู้ค้นคว้าไว้มีดังนี้

นาย เทพหัสดิน ณ อยุธยา กล่าวไว้ว่า

อาวุธไทยที่ใช้ในสมัยก่อนโดยมากเป็นอาวุธที่ใช้สำหรับฟันและแทง คือเป็น
อาวุธที่ใช้ในระยะประชิดตัวหรือขึ้นตะลุมบอน อาวุธเหล่านี้เป็นอาวุธคู่มือของ
ทหาร ซึ่งได้จัดหาเอาไว้ใช้เองเป็นส่วนตัว ได้แก่ กระบี่ ดาบ ก้านหยัน หอก
ทวน ง้าว โดมร แหวน หลาว ตะบอง พลอง มีดและกริช^๑

นาย เทพหัสดิน ณ อยุธยา, วิชากระบี่กระบอง (องค์การตำราของ
คุรุสภา พิมพ์เผยแพร่ในงานพระราชทานเพลิงศพนายนาย เทพหัสดิน ณ อยุธยา
ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 21 มกราคม 2513)
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2513), หน้า 16.

สมบูรณ์ ชนะสุข และพิชัย แก้วขาว ได้สันนิษฐานว่า "กรีชอาจถูกนำเข้ามาตั้งแต่สุโขทัย"¹⁰ และได้พบหลักฐานที่ชัดเจนในสมัยอยุธยา ดังที่ ส.พลายน้อย ได้กล่าวไว้ในเกร็ดโบราณคดีประเพณีไทยว่า "ในจดหมายเหตุของ ลาลูแบร์ ได้อ้างถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระราชทานกรีชให้แก่ข้าราชการ เหน็บสะเอวทางเบี่ยงซ้าย เพื่อสะดวกแก่การใช้"¹¹ และยังมีผู้กล่าวว่า "คราวเมื่อราชทูตสยามเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นแด่พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส คณะทูตก็เหน็บกรีชที่สะเอวเบี่ยงซ้ายกันทุกคน"¹² อีกทั้ง ในตราแผ่นดินสมัย รัชกาลที่ 5 นั้น มีกรีชอยู่ด้วย ซึ่งหมายความว่า ไทยเป็นใหญ่ในหัวเมืองมลายู¹³ นอกจากนี้ในการต่อสู้วิชาการปะทะปะบองบางสำนักของไทยสมัยก่อน ได้จัดให้มีการ แสดงว่ากรีชเพิ่มขึ้นมาในโอกาสพิเศษนอกเหนือจากการแสดงอาวุธกระปะบอง* โดยใช้เพลงสระหมาแขก** ประกอบการแสดง และเมื่อ พ.ศ. 2449 ปรากฏ หลักฐานว่าได้มีการสอน และฝึกหัดกรีชในวิชาการปะทะปะบองอย่างเป็นระเบียบ แบบแผนที่สามัคคยาจารย์สมาคม โดยมีขุนยี่สารสรรพพยากร (ครูแสงดาบ) เป็นผู้ ทำหน้าที่สอน ในเรื่องของท่าว่ากรีช แต่ละสำนักมีความแตกต่างกัน จากการ

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 142.

¹¹ เกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย, หน้า 253.

¹² สารคดี 12, หน้า 142.

¹³ เกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย, หน้า 194.

* อาวุธกระปะทะปะบองแบ่งลักษณะการใช้ออกเป็น เครื่องอาวุธ และ เครื่องป้องกัน กล่าวคือ เครื่องอาวุธได้แก่ กระบี่ ดาบ ง้าว พลอง ส่วนเครื่อง ป้องกัน อาวุธได้แก่ โล่ ดั้ง เขน และไม้สั้น

** สระหมาแขก เป็นชื่อเพลง มีสำเนียงชวา ใช้บรรเลงประกอบการว่ากรีช

สัมภาษณ์นายวิจิต ฐีเชิญ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของอาจารย์นาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา
บรมครูวิชากระบี่กระบองสายหนึ่งที่ยึดถือสืบมาจนถึงปัจจุบัน* ได้กล่าวว่า

กรีซจัดเป็นอาวุธสั้น ท่ารำที่ใช้ได้พัฒนามาจากท่ารำของมิดสัน ซึ่งเหมือนกับ
กระบี่ที่พัฒนามาจากท่ารำของมิดสันเช่นกัน ดังนั้น ท่ารำกรีซจึงเหมือนกับท่ารำ
กระบี่ โดยมีการกำหนดชื่อไม้รำ ด้วยคำที่จำได้ง่ายและคล้ายกิริยาที่กระทำ ท่ารำ
มีทั้งหมด 12 ไม้รำ**

1. ลอยชาย
2. ควางทัดหู
3. เหน็บข้าง
4. ตั้งศอก
5. จ้วงหน้าและจ้วงหลัง
6. ควางป้องหน้า
7. ทำยักษ์
8. สอยดาว
9. ควางแตะ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*นอกจากเป็นบรมครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชากระบี่กระบองแล้วท่าน
ยังเป็นผู้นำวิชากระบี่กระบองเข้าสู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2478

**ตามแบบ อาจารย์นาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา ทำไม้รำของแต่ละ
อาวุธจะมี 12 ไม้รำ

10. แหวกม่าน
11. ลดล่อ
12. เชิญเทียน¹⁴

สำหรับการใช้กรีซในประเทศไทยนั้น คนไทยเลิกพักกรีซมานานกว่าร้อยปีแล้ว แต่ก็ยังพบว่า มีการรำกรีซ หรือที่เรียกว่า รำลีละ จัดแสดงในแถบจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย โดยมีจัดแสดงตอนกลางคืนในโอกาสที่จังหวัดอำเภอ หรือโรงเรียนใหญ่ ๆ มีงานสำคัญ อาทิ ต้อนรับแขกผู้ใหญ่ เลี้ยงอำลาเกษียณอายุราชการ ซึ่งการรำลีละนี้ เป็นศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวของมลายู ใช้ผู้แสดง 2 คน การแต่งกาย โทกศีรษะด้วยผ้าที่ยกกลับไว้ยอดข้างหน้า สวมเสื้อดอกกลม นุ่งกางเกงขาวแบบกางเกงจีน นุ่งโสร่งสีสดไสลายแพรวพราวทับกางเกงคาดสะเอวให้กระชับด้วยผ้าลือลายปัก เหน็บกรีซไว้ที่เอวด้านหน้าเมื่อกลอง มือ และปีบรเพลง ทั้งสองคนจะไหว้ครูก่อนแล้วชักกรีซออกมารำ โดยมีมุ่งเน้นท่าทางการใช้กรีซอย่างคล่องแคล่วมากกว่าการต่อสู้แบบสมจริง

นอกจากการรำลีละแล้ว ยังมีการแสดงมโหรีและระบำโบราณ ผู้แสดงจะเหน็บกรีซเพิ่มความสง่างาม¹⁵ อีกทั้งในการแสดงละครในเรื่องอิเหนาของกรมศิลปากร ก็มีการใช้กรีซอยู่หลายชุดการแสดง ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ปัจจุบันกรีซได้กลายเป็นของสะสมที่มีราคาแพง และในบรรดากรีซที่มีทั้งหลายกรีซที่ปิดตานี้ถือว่าเป็นยอดศาสตร์ราชูช เนื่องจากมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ ไม่ว่า

¹⁴ สัมภาษณ์ วิจิต ชีเชิญ, ผู้เชี่ยวชาญกระบี่กระบอง, กรมพลศึกษา, 22 ตุลาคม 2540.

¹⁵ สารคดี 12, หน้า 138.

จะเป็นตากวกริช หัวกริช และฝักกริช ซึ่งช่างออกแบบได้สวยงามมาก ผิดกับสกุลช่างอื่น ๆ ในแหลมมลายู¹⁶

ลักษณะของกริช

กริชแบ่งส่วนประกอบได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ ตัวกริช ด้ามกริช และฝักกริชโดยมีลักษณะดังต่อไปนี้

ตัวกริช มีลักษณะคล้ายมีดสองคม ความยาวเฉลี่ยประมาณ 12-16 นิ้ว มีทั้งลักษณะตรงและคดไปมา ซึ่งจำนวนคดจะเป็นเลขคี่เสมอ เช่น 3-7 คด, 9-15 คด และ 19 คด นอกจากนี้ตัวกริชยังมีหลายขนาด สามารถแบ่งได้เป็น 3 ชนิด ได้แก่

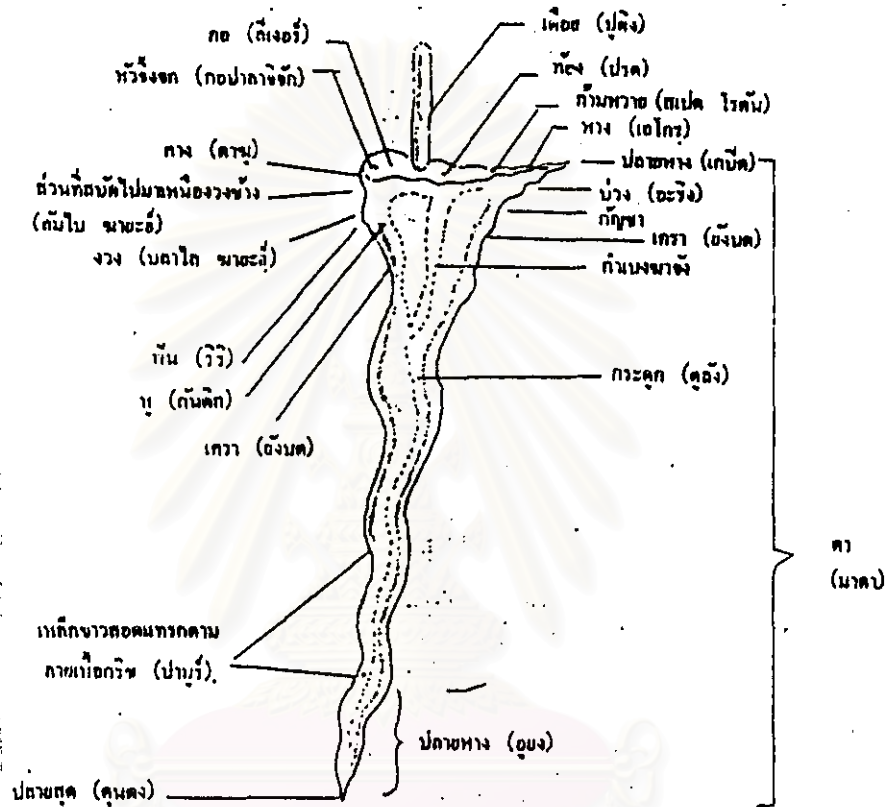
1. กริชชนิดขรรคมดา มีความกว้างระหว่าง 1.19 - 2.5 นิ้ว
ความยาวระหว่าง 8.94 - 10.81 นิ้ว
2. กริชชนิดยาว มีความกว้างระหว่าง 6.9 - 9.4 นิ้ว
ความยาวระหว่าง 18 - 25 นิ้ว
3. กริชชนิดใช้ฟัน มีความกว้างระหว่าง 1.38 - 1.68 นิ้ว
ความยาวระหว่าง 18.63 - 24.50 นิ้ว¹⁷

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

¹⁷ สมบัติ ไทขุมสลิมภาคใต้, หน้า 265.

ประพนธ์ เรืองณรงค์ ได้เขียนส่วนต่าง ๆ ของตัวกิ้งก่า มีดังนี้

ภาพที่ 111 ภาพแสดงส่วนต่าง ๆ ของตัวกิ้งก่า

ที่มา : ประพนธ์ เรืองณรงค์, สมบัติไทยมุสลิมภาคใต้ (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์
การพิมพ์, 2527), หน้า 263.

ในส่วนของวิธีการทำตัวกริชนั้น มีผู้เรียบเรียงไว้พอสรุปได้ว่า^{1๘}

กริชแต่ละเล่มผสมด้วยเหล็กสองชนิดขึ้นไป หากต้องการให้เป็นกริชมีคุณภาพ นายช่างจะใช้เหล็กถึงเจ็ดชนิดผสมด้วยกัน หรือบางเล่มใช้เหล็กหลอมตีทับกันถึงสี่สิบชั้น วิธีทำให้กริชคั้นนั้นต้องอาศัยความร้อนสูง เมื่อเหล็กอ่อนตัวก็จะกดหรืองอได้ตามต้องการ โดยจะงอจากโคนไปยังปลายกริช จากนั้นทำเป็นร่องหรือลวดลายบนตัวกริช ขึ้นต่อมาขัดให้เรียบ แล้วนำไปแช่น้ำกรดหรือน้ำผลไม้ให้นานพอสมควร เสร็จแล้วนำกริชมาวางผึ่งลมให้แห้งแล้วแช่น้ำกรดใหม่ ทำสลับกันเช่นนี้หลายครั้ง เพื่อให้ น้ำกรดแทรกซึมไปตามเนื้อกริชและคมกริช ด้วยเหตุนี้หากคมกริชบาดผิวเนื้อเพียงเล็กน้อย แต่พิษยาจะแผ่ซ่านทำให้รู้สึกเจ็บปวดมาก ส่วนบริเวณโคนกริชที่ขยายกว้างกว่าตัวกริช เรียกว่า คอกกริช มีลักษณะคล้ายหูสองข้าง ซึ่งจะหลอมพร้อมกับตัวกริชหรือหลอมภายหลังก็ได้ หูกริชด้านหนึ่งมีลักษณะแหลม ใต้หูมีฟันหยัก ๆ คล้ายฟันเลื่อย แต่หูอีกด้านหนึ่งมีลักษณะที่อจะท้าวเข้าไป มีเหล็กโผล่สองข้างคล้ายปาก มีขากรรไกร และระหว่างขากรรไกรนี้มีฟันคล้ายฟันเลื่อย แต่กริชบางชนิดก็มีหูเรียบ ๆ

ด้ามกริชหรือหัวกริช เป็นส่วนที่ใช้จับ รูปแบบของด้ามกริชของแต่ละท้องถิ่นจะมีลักษณะเฉพาะตน โดยช่างกริชจะออกแบบตามความชอบและความนิยมของท้องถิ่น ซึ่งมีผู้จำแนกออกเป็น 7 กลุ่ม โดยอาศัยรูปแบบของด้ามเป็นหลักได้แก่^{1๙}

1. แบบบาหลี่และมดูรา แบบบาหลี่ ด้ามทำด้วยไม้แกะสลักเป็นรูปคน ส่วนของมดูรา มีทั้งแบบไม้แกะสลัก และงาช้างแกะสลัก
2. แบบชวา จุดเด่น คือด้าม ทำด้วยไม้แกะสลักเป็นรูปนามธรรม

^{1๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า 254-255.

^{1๙} สารคดี 12, หน้า 144.

ไม่เป็นรูปร่างชัดเจน ซึ่งอาจเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่พัฒนามาจากรูปเคารพในศาสนาฮินดู

3. แบบบุกิส ด้ามแกะสลักอย่างเรียบหรือคล้ายด้ามไม้เท้า พบทั่วไปในมาเลเซีย ภาคใต้ของไทยเรียกว่า หัวจิ้งเหลน

4. แบบคาบสมุทรตอนเหนือ ด้ามเป็นรูปคล้ายผู้ชายนั่งกอดอก ไหล่ตกข้างหนึ่ง เรียกว่า กริชแบบชราปวยหรือหัวลูกไก่ ส่วนมากด้ามจะมีปลอกโลหะหุ้ม

5. แบบชุนตั้ง ด้ามมีรูปร่างคล้ายหัวนก เสริมด้วยโลหะเงินหรือทองให้ดูงาม เป็นกริชที่มีลักษณะคล้ายกับดัดแปลงมาจากกระบี่ เนื่องจากใบกริชคล้ายกระบี่ และมีโกร่งให้เห็นอย่างชัดเจน

6. แบบสุมาตรา ด้ามกริชมักทำจากงาช้างหรือเขาสัตว์ สลักเป็นลวดลายพรรณไม้ต่าง ๆ และมีการฉลุเป็นบางส่วน

7. แบบปัตตานี ด้ามทำด้วยไม้แกะสลักอย่างประณีต มีรูปร่างคล้ายนกพิงกะ

ฝักกริช เป็นที่สำหรับเก็บรักษาตัวกริช มีส่วนประกอบดังนี้^{๒๐}

1. ปากฝัก คือ ส่วนที่มีความหนาสม่ำเสมอ มีลักษณะคล้ายหัวไม้กางเขน เป็นส่วนที่รองรับโคนกริช ปากฝักนี้ทำจากไม้เนื้อแข็งหรืองาช้างแกะสลักลวดลายสวยงาม

2. แถ่งฝัก คือ ส่วนที่เป็นแถ่งทำด้วยไม้สองชั้น ประกอบด้วยข้างสน หากทำด้วยงาช้างก็จะเจาะให้กลวงเพื่อสอดใส่กริชได้พอดี ปลายส่วนหนึ่งของแถ่งฝักมีลิ้นสำหรับสวมปากกริชโดยเชื่อมกันด้วยข้างสน ส่วนภายนอกแถ่งฝักจากด้านบนถึงด้านล่างประดับด้วยเชือกและสายบัวเพื่อความสวยงาม

3. กันฝัก ทำด้วยไม้ กระจูดสัตว์ งาช้าง หรือโลหะบางชนิด กันฝัก

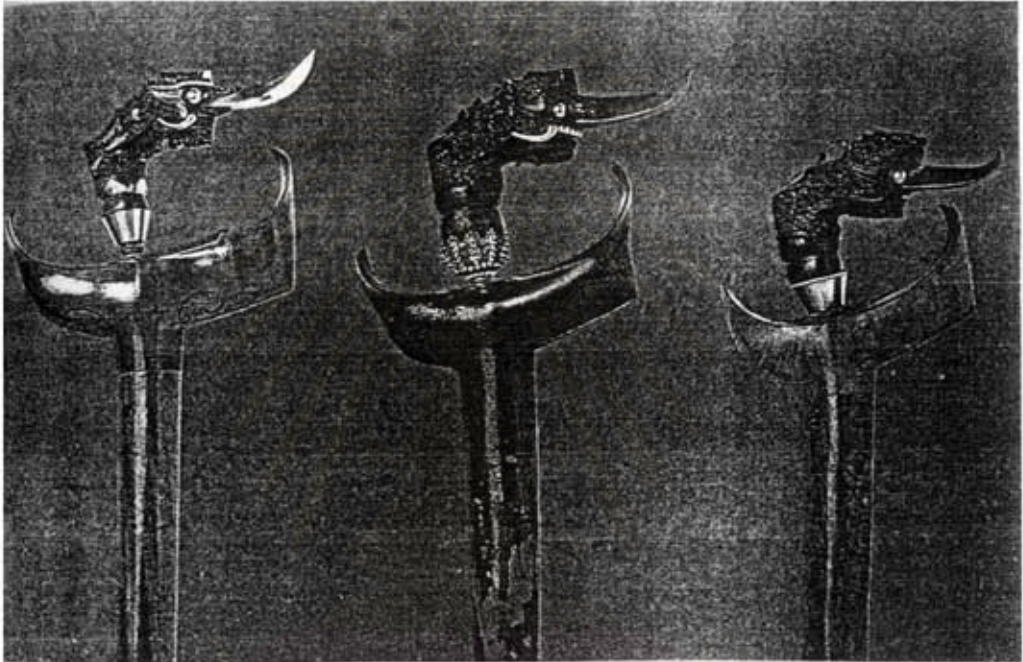
^{๒๐} สมบัติไทยมุลิมภาคใต้, หน้า 257-258.

มีรูปร่างต่าง ๆ ได้แก่ ทรงกลมคล้ายกะลามะพร้าว ทรงรูปใบพลู ทรงเหลี่ยม และทรงคมขวานหรือดาขวาน วิธีทำกันฝักแต่ละชนิดต้องคำนึงถึงรูปทรงของแท่ง ฝักและปากฝักด้วย เช่น หากปากฝักมีรูปทรงเหลี่ยม ก็จะใช้กันฝักทรงเหลี่ยม ด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 112 ลักษณะกรีซจริงแบบบูกิส จากห้องแสดงอาวุธโบราณ พิพิธภัณฑ์สถานพระนคร ทางภาคใต้ของไทย เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า หัวจิ้งเหลน เป็นลักษณะที่นำมาใช้ในการแสดงมากที่สุด

ที่มาของภาพ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

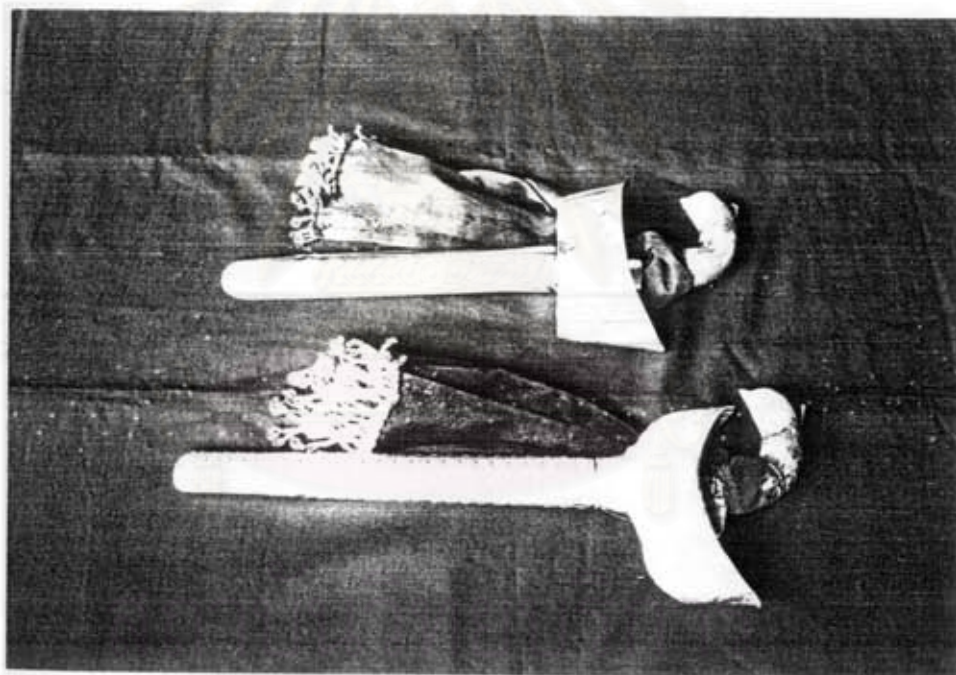
ภาพที่ 113 ลักษณะกริชจริงแบบปิดตานี้ ค้ามกริชแกะสลักอย่างประณีต มีรูปร่างคล้ายหัวนกฟ้างกะตัวเมีย เป็นลักษณะที่นำมาใช้ในการแสดงมากรองจากกริชแบบบุกีส

ที่มาของภาพ : สมบูรณ์ ธนะสุข และพิชัย แก้วขาว, "กริชปิดตานี้ ตำนานมหาศีลตราวุธ, สารคดี 12 (มิถุนายน 2539) หน้า 134.

ลักษณะกรีชที่ใช้รำของตัวละครในละครใน เรื่อง อิเหนา

ลักษณะกรีชที่ใช้รำในละครใน เรื่อง อิเหนา อาจารย์ประเมษฐ์ บุณยะชัย ได้กล่าวว่า "สามารถนำมาทำได้ทุกรูปแบบ โดยไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นกรีชชนิดใด ซึ่งขึ้นอยู่กับความพิถีพิถันของผู้รำที่จะเลือกใช้ หรือตามรูปแบบที่มีอยู่"^{๒๑} แต่รูปแบบกรีชที่พบมากและใช้รำบ่อยมี 2 แบบ โดยแบ่งตามลักษณะของด้าม ได้แก่ แบบบุกิส และแบบปัดตานี^{๒๒}

- แบบบุกิส ด้ามกรีชมีลักษณะยาว โค้งงอ มีลวดลายเรียบง่าย สามารถจับได้เหมาะมือ อีกทั้งทำได้ง่ายและรวดเร็ว

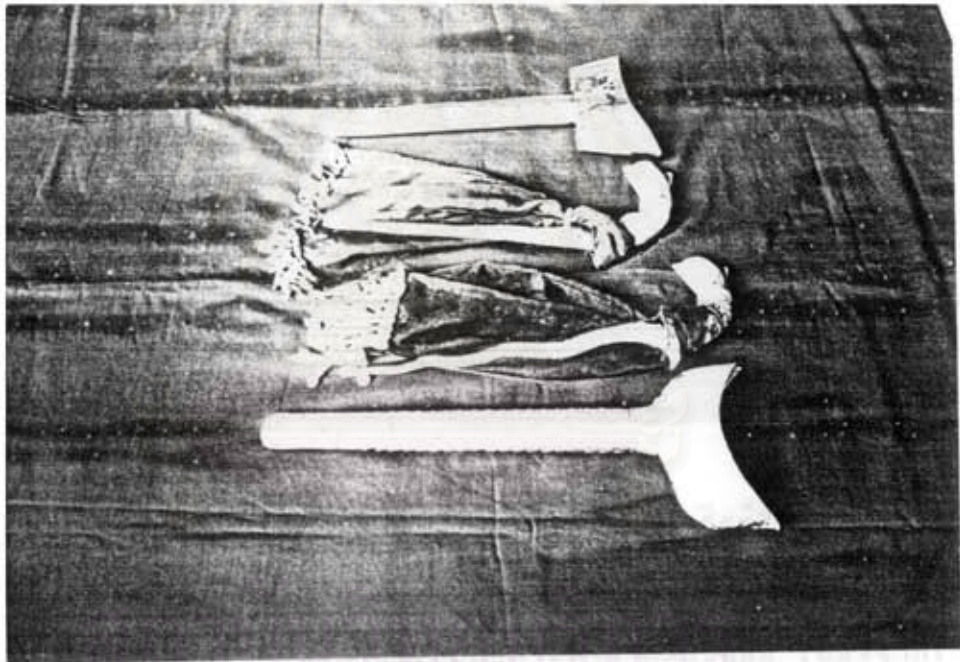
ภาพที่ 114 กรีชแบบบุกิส เป็นลักษณะของกรีชที่ใช้รำในละครในเรื่อง

^{๒๑}สัมภาษณ์ ประเมษฐ์ บุณยะชัย, อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ, 28 มีนาคม 2540.

^{๒๒}สัมภาษณ์ อิงอร ศรีสัตบุษย์, 9 กันยายน 2539.

อิเหนามากที่สุด ทำด้วยอลูมิเนียม ตรงบริเวณคอกรีซจะต้องมีผ้าเช็ดหน้าสีแดง คล้องอยู่ เป็นที่น่าสังเกตว่า กรีซทั้งสองเล่มมีความแตกต่างกันคือ กรีซเล่มบน มีความยาวมากกว่า ลึกทั้งฝักก็มีลวดลายสวยงาม ทั้งนี้เนื่องจากมีวิธีทำที่พิถีพิถันมากกว่า ในการแสดงมักนำกรีซเล่มข้างบนมาใช้กับตัวละครที่มีศักดิ์ใหญ่และมีบทบาทเด่นกว่าตัวละครที่ใช้กรีซเล่มข้างล่าง

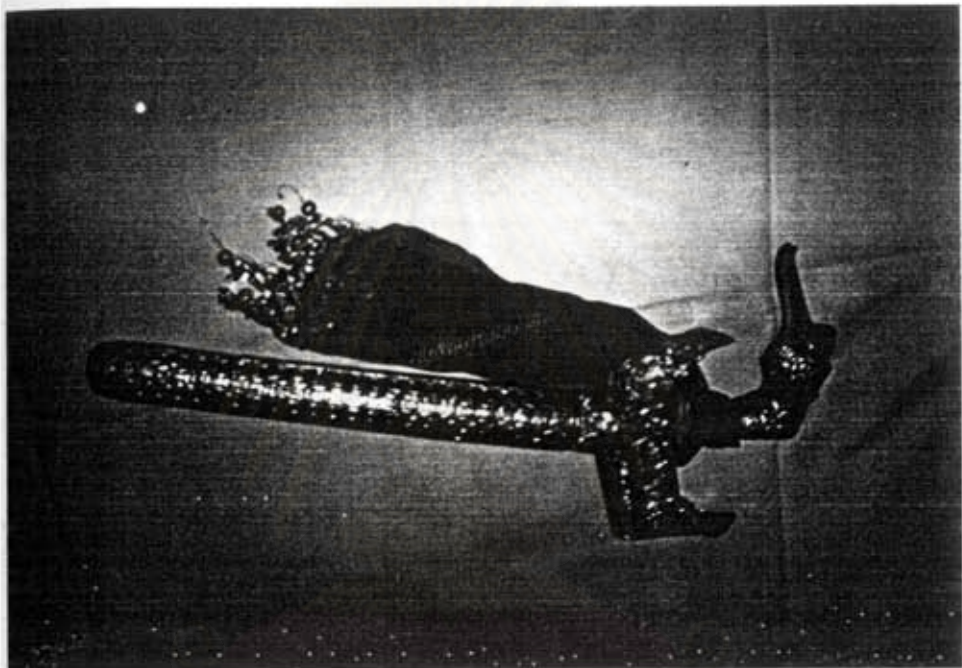
(กรีซจากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร วันที่ 26 สิงหาคม 2539)

ภาพที่ 115 กรีซแบบบุกีสขณะที่ถอดออกจากฝักหรือที่เรียกว่า กรีซเปล่า ที่ใช้ในการแสดงละครในเรื่อง อิเหนา รูปแบบของตัวกรีซมีทั้งแบบคดและแบบตรง ทั้งสองนี้ทำมาจากอลูมิเนียม ซึ่งมีคุณสมบัติที่ดีคือ น้ำหนักเบาคล้ายของจริง และราคาไม่แพงมาก

(กรีซจากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดง สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร วันที่ 26 สิงหาคม 2539)

- แบบปิดตานี้ ดังที่กล่าวมาแล้วในเรื่องลักษณะของด้ามกริชว่า มีลวดลายเป็นรูปนกฟ้างกะ นับว่าเป็นลวดลายที่วิจิตร มีวิธีทำยาก นอกจากนี้ลักษณะของด้ามยังโค้งงอ และยาว

ภาพที่ 116 กริชแบบปิดตานี้ เป็นลักษณะของกริชที่ใช้ไว้ในละครในเรื่องอิเหนารองจากกริชแบบบุกิส หัวกริชแกะสลักเป็นรูปหัวนกฟ้างกะ ฝักกริชแกะสลักลวดลายสวยงาม ทั้งตัวกริชและฝักกริชทำจากอลูมิเนียม เนื่องจากเป็นกริชที่ใช้รำตรงบริเวณคอกริชจึงต้องคล้องด้วยผ้าเช็ดหน้าสีแดงเสมอ

เอื้อเฟื้อภาพโดย นางสาวดี โปธิเวชกุล อาจารย์ 2 ระดับ 6
วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ

ในด้านสาเหตุที่กรมศิลปากรใช้กรีชแบบบูกิสและแบบปิดตานีร่าเท่านั้น อาจมีสาเหตุของการใช้ในประการอื่น ๆ ที่ยังไม่ทราบแน่ชัด แต่จากการศึกษาถึง ลักษณะของด้ามกรีชที่มี 7 สกุนั้น พบว่ามีกรีชแบบบูกิสและแบบปิดตานีร่าเท่านั้นที่ ด้ามมีลักษณะยาวโค้งงอ ซึ่งหากพิจารณาถึงลักษณะกรีชที่เหมาะสมแก่การจับร่าแล้ว น่าจะมีลักษณะเช่นนี้ จึงจะสามารถจับร่าได้สะดวกทั้งร่าเดี่ยวและร่าคู่ในท่ารบ

นอกจากนี้ยังพบว่ากรีชแบบบูกิส พบมากและใช้มากกว่ากรีชแบบ ปิดตานี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากลักษณะที่เรียบง่ายกว่า ทำให้จับสะดวก มีวิธีทำที่ ง่ายกว่า และเมื่อผู้วิจัยได้ทดลองจับกรีชทั้งสองแบบร่าทั้งทำร่าที่มีในร่าเดี่ยว และทำร่าที่มีในร่าคู่ (ท่ารบ) พบว่ากรีชแบบบูกิสสามารถจับร่าได้ถนัดมือกว่า แบบปิดตานี ส่วนกรีชแบบปิดตานี น่าจะเหมาะสำหรับใช้เหน็บ ถือร่าทั้งฝัก และ ร่าเดี่ยวมากกว่าร่าคู่ในท่ารบเพราะลวดลายที่ด้ามอาจทำให้รู้สึกเจ็บมือได้

อีกทั้งจากการสังเกตกรีชทั้ง 2 รูปแบบที่กรมศิลปากรใช้ มี 2 ประเภท ได้แก่ กรีชจริง และกรีชที่ทำขึ้นเพื่อใช้ร่า

- กรีชจริง มีรูปแบบตามที่กล่าวมาข้างต้น จะใช้ร่าในโอกาสที่การร่า นั้นต้องถือกรีชทั้งฝัก ได้แก่ สุหรานากงร่ากรีช ปันหยีตรวจพล และใช้ร่าใน โอกาสที่ตัวละคร

ร่าเดี่ยว ได้แก่ อีเหนาตัดดอกไม้ - ฉายกรีช

- กรีชที่ทำขึ้นเพื่อใช้ร่า มีรูปแบบเหมือนกรีชจริง แต่ตัวกรีชไม่คม จึงไม่เป็นอันตราย มีความยาวประมาณ 30 เซนติเมตร ทั้งตัวกรีชและฝักกรีช มักทำจากวัสดุที่เหมือนกัน ที่พบมี 3 ชนิด โดยแบ่งตามวัสดุที่ใช้ทำ ได้แก่

1. กรีชที่ทำจากเหล็ก ใช้ร่าทุกโอกาส

2. กรีชที่ทำจากอลูมิเนียม ใช้ร่าได้ทุกโอกาส ซึ่งปัจจุบันนิยมใช้ กรีชชนิดนี้ร่ามากขึ้น เนื่องจากมีน้ำหนักเบา ราคาไม่แพง และทำง่าย

3. กรีชที่ทำมาจากไม้ มีทั้งแบบที่ถอดจากฝักได้ และแบบที่ถอด จากฝักไม่ได้ ใช้ร่าในโอกาสที่ตัวละครร่าเดี่ยว และใช้เหน็บเท่านั้น ไม่เหมาะ กับการร่าเพื่อต่อสู้ เนื่องจากอาจหักได้ในขณะที่ใช้ต่อสู้กัน

ภาพที่ 117 ลักษณะกริชที่ทำขึ้นเพื่อใช้ในการแสดง ทั้งฝักและตัวกริช
ทำมาจากไม้ แกะสลักเป็นลวดลายสวยงามแล้วทาสีทองทับ ตรงบริเวณคอกริช
มีผ้าเช็ดหน้าสีแดงคล้องอยู่ กริชลักษณะนี้นิยมใช้เหน็บ และใช้ถือไว้ในกรณีที่เป็น
การรำชาโฮ้วโดยใช้กริชทั้งฝัก เนื่องจากตัวกริชถอดออกจากฝักไม่ได้

(กริชจากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
กรมศิลปากร วันที่ 26 สิงหาคม 2539)

ส่วนในเรื่องของวิธีทำนั้น เนื่องจากเป็นเหตุผลทางการค้า จึงไม่
ทราบถึงขั้นตอนที่แท้จริงได้

ในการแสดง ไม่ว่าจะใช้กริชรูปแบบใด และทำมาจากวัสดุใดก็ตาม
สิ่งสำคัญที่ต้องใช้ประกอบการรำคู่กับกริชคือ ผ้าเช็ดหน้าสีแดง

วิธีถือกริชเพื่อรำ

จากการศึกษาถึงวิธีการเหน็บกริชและการจับกริช ตามที่พบในการแสดง
ละครในเรื่อง อิเหนา ตลอดจนการสอบถามอาจารย์ทางนาฏศิลป์ไทยที่มี
ประสบการณ์ในการรำใช้กริช* ทำให้ทราบถึงวิธีเหน็บกริช วิธีชักกริช และวิธี
จับกริช ซึ่งจะอธิบายเป็นขั้นตอนดังนี้

1. การเหน็บกริช
2. การชักกริชและการจับกริช

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ได้แก่ นางสาวรณิ ชลานุเคราะห์ นางศิริวัฒน์ ดิษยพันธ์ นางสาวอิงอร
ศรีสัตบุษย์ นางพัชรา บัวทอง และนางสาวนงลักษณ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา.

1. การเห็นบริษ

การเห็นบริษในการแสดงละครใน เรื่อง อีเหนา ของกรมศิลปากร
ที่พบมี 2 วิธี คือ วิธีที่ 1 การเห็นบริษโดยหันด้ามหงายขึ้น และวิธีที่ 2 การ
เห็นบริษโดยหันด้ามคล่ำลง

วิธีที่ 1 การเห็นบริษโดยหันด้ามหงายขึ้น

ภาพที่ 118 แสดงการเห็นบริษโดยหันด้ามหงายขึ้น

วิธีปฏิบัติ สอดบริษทั้งฝักลงใต้เข็มขัด ตรงบริเวณด้านซ้ายของชายพก
ให้ปลายบริษเฉียงลงทางด้านซ้าย เหลือส่วนด้ามของบริษอยู่เหนือเข็มขัด โดยให้
ส่วนงอของด้ามหงายขึ้นด้านบน

วิธีที่ 2 การเห็นบริษโดยหันด้ามคล่าลง

ภาพที่ 119 แสดงการเห็นบริษโดยหันด้ามคล่าลง

ที่มาของภาพ : นางสาวดี โพธิเวชกุล อาจารย์ 2 ระดับ 6
วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ

วิธีปฏิบัติ สอดฝักกริชลงใต้เข็มขัดทางด้านซ้าย เช่นเดียวกับวิธีที่ 1
แต่หันส่วนงอของด้ามให้คว่ำลงทางด้านล่าง คล้ายกับการเห็นปืน

สำหรับลักษณะการเห็บกริชทั้ง 2 วิธีนี้ นางศิริวัฒน์ ดิษยพันธ์ ได้กรุณากล่าวว่า สามารถใช้ได้ทั้ง 2 วิธี และท่านผู้หญิงแล้ว สนใจวงศ์เสนี้ เคยกล่าวไว้ว่า วิธีที่ 2 เหมาะแก่การเห็บเมื่อจะแสดงในบทรบ เพื่อป้องกัน กริชหลุดจากเข็มขัด เช่นเหตุการณ์ศึกกระหมังกุหนิง อิเหนาต้องรบด้วยอาวุธ หอกขัด กระบี่ แล้วจึงชักกริชออกมารบ หากเห็บในวิธีที่ 1 กริชจะหลุดจาก เข็มขัดได้ง่ายกว่า อย่างไรก็ตามดี หากจะเห็บตามวิธีที่ 1 ในการแสดงบทรบหรือ บทอื่น ๆ และเห็บวิธีที่ 2 ในบทอื่น ๆ ก็ไม่ถือว่าผิด²³

2. การชักกริชและการจับกริชรำ

การชักกริชและการจับกริชมี 2 วิธี คือ วิธีที่ 1 การชักกริชและ การจับกริชรำทั้งฝัก และวิธีที่ 2 การชักกริชและการจับเฉพาะตัวกริชหรือเรียกว่า "กริชเปล่า"

วิธีที่ 1 การชักกริชและการจับกริชรำทั้งฝัก มีวิธีปฏิบัติ 2 วิธี คือ ปฏิบัติตามการเห็บกริช วิธีที่ 1 และปฏิบัติตามการเห็บกริช วิธีที่ 2

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²³สัมภาษณ์ ศิริวัฒน์ ดิษยพันธ์, 21 สิงหาคม 2539.

- การชักกริชและการจับกริชร่าทั้งฝัก ตามการเห็บกริชวิธีที่ 1

ภาพที่ 120 แสดงการชักกริชทั้งฝัก ตามการเห็บกริช วิธีที่ 1

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิธีปฏิบัติ มือขวาคว่ำลงบนด้ามกริช ให้ด้ามกริชอยู่ระหว่างนิ้วชี้กับนิ้วกลาง แยกนิ้วหัวแม่มือรองใต้ปากฝักและจับฝักกริชไว้ ส่วนนิ้วที่เหลือจะจับบริเวณปากฝัก สิ่งสำคัญของการชักกริชในลักษณะนี้ คือ ส่วนงอของด้ามจะต้อง

อยู่ทางนิ้วหัวแม่มือ จากนั้นร่าในท่าต่าง ๆ โดยการจับในลักษณะนี้ตลอด
ตั้งรูปภาพ

สถาบันวิทยบริการ

ภาพที่ 121 แสดงการจัดกริชทั้งฝัก ตามการเห็นกริชวิธีที่ 1

ในภาพผู้ร่าถือกริชด้วยมือขวา ร่าทำตั้งวงบน เอียงศีรษะข้างซ้าย

- การชักกริชและการจับกริชร่าทั้งฝัก ตามการเห็นกริช วิธีที่ 2

ภาพที่ 122 แสดงการจับกริชร่าทั้งฝัก ตามการเห็นวิธีที่ 2

ที่มาของภาพ : นางสาวดี โภธิเวชกุล อาจารย์ 2 ระดับ 6
วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ

วิธีปฏิบัติ ปฏิบัติเช่นเดียวกับการชักกริชทั้งฝัก ตามการเห็นกริช
วิธีที่ 1 แต่ส่วนงอของด้ามกริชจะหันทางนิ้วก้อย จากนั้นร่าในท่าต่าง ๆ
โดยการจับในลักษณะนี้

วิธีการจับกริชแบบนี้ ใช้เฉพาะการรำที่ต้องถือกริชทั้งฝักว่า ได้แก่

ก. ตีกระทบฆ้องหนึ่ง ช่วงก่อนจะรบด้วยกริช ดังบทของอิเหนาที่ว่า

"คิดพลางชักกริชฤทธิไกร แล้วร้องว่าไปมิได้ช้า

ดูก่อนระตุภูมิ เพลงกระบี่ตีกันจนสิ้นท่า

ต่างคนไม่แพ้ฤทธา เรามารำกริชสู้กัน"

และบทของท้าวกระหมี่กหนึ่งที่ว่า

"คิดแล้วชักกริชฤทธิธรรม รำธรรำท่ากลมมารธา"

ข. เหตุการณ์สุหรานากงรำกริช ในตอนท้าวดาหาวงศ์รวง ช่วงเพลง
สระระหม่า

ค. เหตุการณ์ปั้นหยี่ตรวจพล ในตอนศึกจะมหารากระบ้าหั้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิธีที่ 2 การชกกริชและการจัดเฉพาะตัวกริช มีวิธีปฏิบัติ 2 วิธี คือ
ปฏิบัติตามการเห็บกริช วิธีที่ 1 และปฏิบัติตามการเห็บกริชวิธีที่ 2

- การชกกริชและการจับเฉพาะตัวกริช ตามการเห็บกริชวิธีที่ 1

ภาพที่ 123 แสดงการชกเฉพาะตัวกริช ตามการเห็บวิธีที่ 1

วิธีปฏิบัติ คว่ามือขวาทำรอบด้ามกริช ให้ตัวกริชอยู่ทางนิ้วก้อย จากนั้น
ชกเฉพาะตัวกริชออกจากฝัก โดยใช้มือซ้ายช่วยจับกันฝักกริชไว้ไม่ให้หลุดไปกับ
ตัวกริช แล้วร่าท่าต่าง ๆ โดยจับในลักษณะนี้ ดังรูปภาพ

ภาพที่ 124 แสดงการจับเฉพาะตัวกรีช ตามการเห็นวิธีที่ 1 และวิธีที่ 2 ในภาพ ผู้ร่ำถือกกรีชด้วยมือขวา ที่บริเวณคอกกรีชมีผ้าเช็ดหน้าคล้องอยู่ ยกแขนขวาขึ้นระดับศีรษะ หักข้อมือให้ปลายกรีชตั้งขึ้นข้างบน มือซ้ายเท้าสะเอว เท้าขวาก้าวข้าง เอียงศีรษะข้างซ้าย ที่สะเอวมียี่กริชเห็นอยู่

ที่มาของภาพ : นางสาวดี โปธิเวชกุล อาจารย์ 2 ระดับ 6
วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ

- การชกกรีซและจับเฉพาะตัวกรีซ ตามการเห็นวิธีที่ 2

ภาพที่ 125 แสดงการชกเฉพาะตัวกรีซ ตามการเห็นวิธีที่ 2

ที่มาของภาพ : นางสาวดี โปธิเวชกุล อาจารย์ 2 ระดับ 6
วิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ

วิธีปฏิบัติ หงายมือขวา สอดลงใต้ด้ามกรีซที่งอลง แล้วกำรอบด้าม
ตัวกรีซจะอยู่ทางนิ้วก้อย จากนั้นชกออกมาเฉพาะตัวกรีซ โดยใช้มือซ้ายช่วยจับ
กันฝึกไว้ แล้วว่าในท่าต่าง ๆ โดยการจับในลักษณะเช่นนี้

การชักกริชและการจับเฉพาะตัวกริช ทั้ง 2 วิธี ที่กล่าวมาในข้างต้น การจับตอนเริ่มชักนั้นต่างกัน แต่เมื่อชักกริชออกจากฝักแล้วจะมีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ตัวกริชจะต้องอยู่ทางด้านนิ้วก้อยเสมอ

วิธีการจับกริชในลักษณะนี้ ใช้กับการรำในเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

- ก. ในเหตุการณ์รบ เช่น ศิกกระหมังกุหนึ่ง ศิกปั้นหีรบย่าหรีน เป็นต้น
- ข. เหตุการณ์อิเหนาตัดดอกไม้
- ค. เหตุการณ์อิเหนาฉายกริช

สิ่งที่จะต้องกระทำทุกครั้งหลังจากชักกริชออก คือ ถอดผ้าสีแดงที่ผูกกับ ด้ามกริชออกมาสวมไว้ที่นิ้วกลางของมือซ้าย แต่ในเหตุการณ์ศิกกระหมังกุหนึ่ง ช่วงก่อนที่จะรบด้วยกริชตัวละคร (อิเหนากับท้าวกระหมังกุหนึ่ง) จะชักกริชออกมา รำใช้บทโดยจับกริชทั้งฝัก ซึ่งในช่วงนี้ยังไม่ถอดผ้าสีแดงออกมา ดังบทที่กล่าวใน หัวข้อการชักกริชและการชักกริชทั้งฝัก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กระบี่

ประวัติและลักษณะของกระบี่จริง

ประวัติกระบี่

กระบี่ เป็นอาวุธที่ใช้ประกอบการต่อสู้ป้องกันตัวของไทยมาแต่โบราณ ใช้สำหรับฟันและแทงคู่ต่อสู้ในระยะประชิดตัวหรือขึ้นตะลุมบอน ทั้งยังนิยมใช้รำเพื่ออวดฝีมือในคราวที่มีมหรสพ งานเทศกาล หรือใช้แสดงเพื่อประลองฝีมือของเหล่านักรบเพื่อความสำราญใจ²⁴

ต้นกำเนิดของกระบี่นั้น ไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐานที่แน่ชัด แต่ด้วยสาเหตุที่ไทยเราเป็นชาตินักรบ ก็น่าจะมีกระบี่ใช้มาเป็นเวลานานแล้วเช่นกัน หลักฐานที่พอจะอ้างอิงได้พบในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม สมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อศักราช 763 มีกล่าวถึงกระบี่ ดังความว่า "ในสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ราม) ไปกินเมืองปกาศคูลามแล้วพระราชทาน เจ้ามหาเสนาบดีลูกพระองค์ (หนึ่ง) เจียดทองคำหนึ่ง พานทองคำหนึ่ง น้ำเต้าทองกระบี่..."²⁵ และในคราวที่สมเด็จพระนเรศวรรับชนะศึกเขมร ในศักราช 946 ดังความว่า "ครั้นนายทัพ นายกองทัพบกเรือถึงพระนครพร้อมเสร็จ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานบำเหน็จรางวัลด้วยความชอบ แต่พระราชมนุนั้นให้เป็นที่พระยาอัครมหาเสนาบดีสมุหพระกลาโหม พระราชทานพานทอง เต้าน้ำทอง เจียดทองช้ายชวา กระบี่ฝักระทอง..."²⁶

²⁴ พระยาภานุมานราชชน, อธิบายนาฏศิลป์ไทย (2491), หน้า 5.

²⁵ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงสยาม (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2507), หน้า 28.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 252.

ดังจะเห็นว่า การใช้กระบี่นั้น สามารถใช้ในหลายกรณี กล่าวคือ ใช้เป็นบำเหน็จรางวัลที่มอบให้แก่ข้าราชการยศศักดิ์สูง ผู้ทำความดีความชอบ ใช้เป็นอาวุธในการต่อสู้ และใช้ร่าอันเป็นการแสดงเพื่อความสำราญใจ ตามที่กล่าวมาแล้วว่า ในสมัยก่อนนั้นได้ใช้กระบี่รบในสงคราม แต่เมื่อว่างเว้นจากการทำศึกสงคราม ได้มีการเตรียมตัวและฝึกฝนทหารโดยการคิดดัดแปลงปรับปรุงวิธีการต่อสู้ใหม่ให้มีความสนุกสนาน จัดให้มีการแข่งขันประลองความสามารถในเชิงการต่อสู้ที่จำลองมาจากการต่อสู้ในสนามรบจริง ใช้กระบี่จำลองที่ทำมาจากหวาย จัดเป็นคู่ ๆ ต่อสู้กัน มีการกำหนดกฎระเบียบการเล่นตามรูปแบบประเพณีของไทย เรียกการแข่งขันประลองความสามารถนี้ว่า การเล่นกระบี่กระบอง ซึ่งมีอาวุธหลายชนิดได้แก่ กระบี่ ดาบ ง้าว พลอง ดั้ง เช่น โล่ และไม้สั้น ทั้งนี้ในการเล่นจะจัดอาวุธกระบี่เป็นอันดับแรกของการเล่นกระบี่กระบอง การเล่นกระบี่ในเวลาต่อมาได้เพิ่มเติมการร่ายรำตามลักษณะของไทย มีการกำหนดรูปแบบการแสดงเป็นระบบมากขึ้น ถ้ายทอดกันมาจนเป็นประเพณี วัฒนธรรมและเป็นศิลปะการต่อสู้ประจำชาติไทย

ตามปกติแล้วก็ฝึกกระบี่กระบอง ถือว่าเป็นกีฬาของกษัตริย์ ตลอดจนข้าราชการผู้มียศฐาบรรดาศักดิ์ในสมัยก่อน ด้วยเหตุที่กษัตริย์นิยมเรียนวิชากระบี่กระบองนี้เอง การเล่นจึงได้แพร่หลายไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง หลักฐานที่ปรากฏชัดเจนที่พอจะอ้างอิงถึงความนิยมในกีฬากระบี่ พบว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การเล่นกระบี่ได้เป็นที่รู้จักกันดีแล้วดังปรากฏหลักฐานอยู่ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ของรัชกาลที่ 2 ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้จัดให้มีการเล่นกระบี่กระบองหลังจากเสด็จพระราชพิธีแห่สระสนาน ในปี พ.ศ. 2372²⁷ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการเล่นกระบี่กระบองจะต้องจัดให้มีขึ้น

²⁷ สัมภาษณ์ ชัชชัย โกมารทัต, อาจารย์ประจำภาควิชาพลศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 26 กันยายน 2540.

หลังจากเสด็จพิชิตดังกล่าวนี้มาตั้งแต่โบราณแล้ว อีกทั้งยังปรากฏหลักฐานในวรรณคดี เรื่องพระอภัยมณี แต่งโดยสุนทรภู่ ที่กล่าวถึงศรีสุวรรณได้เรียนวิชาการใช้อาวุธ กระบี่กระบอง

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงโปรดปรานกระบี่กระบองมากเป็นพิเศษถึงกับโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ทรงหัดกระบี่กระบอง จนครบวง และเมื่อ พ.ศ. 2409 ครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเป็นสามเณรตามราชประเพณีนั้น รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอจับเป็นคู่ ๆ เพื่อเล่นกระบี่กระบองเป็นการสมโภช อาวุธที่เล่น ได้แก่ กระบี่ พลอง ง้าว และดาบสองมือ ในรัชกาลนี้ กระบี่กระบองได้รับการฟื้นฟูมาก อีกทั้งยังมีการจัดแสดงในงานสมโภชต่าง เช่น งานโกนจุก งานบวชนาค งานทอดกฐิน และงานทอดผ้าป่า เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ได้โปรดให้มีการตีกระบี่กระบองหน้าพระที่นั่งในงานสมโภช และพระราชทานรางวัลแก่ผู้แสดงอยู่เสมอ ใน พ.ศ. 2440 ได้มีการสอนและฝึกหัดวิชากระบี่กระบองอย่างเป็นระเบียบแบบแผนที่มีคณาจารย์สมาคม โดยขุนยี่สารสรรพพยากร หรือครูแสงดาบเป็นผู้สอน จึงทำให้การเล่นกระบี่ขยายตัวออกไปมาก มีการตั้งคณะกระบี่กระบองไว้เพื่อเล่นในงานต่าง ๆ เช่น งานรื่นเริงประจำปี งานสงกรานต์ งานบวช งานศพ งานทอดกฐิน เป็นต้น

สมัยรัชกาลที่ 6 การเล่นกระบี่ได้ลดความนิยมลงไป ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 7 แม้การเล่นกระบี่จะลดน้อยลง แต่ก็ได้เริ่มมีการบรรจุวิชากระบี่กระบองเข้าไว้ในหลักสูตรของโรงเรียนนายร้อยทหารบก (โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าในปัจจุบัน) เมื่อ พ.ศ. 2468

ถึงสมัยรัชกาลที่ 8 กีฬากระบี่กระบองได้รับการฟื้นฟูมากขึ้น ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ คือ อาจารย์นาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา ซึ่งท่านเป็นนักกระบี่กระบองที่มีความสามารถมาก เป็นผู้ศึกษาค้นคว้า ริเริ่มเรียบเรียงตำรากระบี่กระบองอย่างเป็นแบบแผนตามรูปแบบการเรียนการสอนสมัยใหม่ อีกทั้งยังเป็นผู้ริเริ่มนำวิชากระบี่กระบองเข้าสู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ ดังที่พบในปัจจุบันว่า กระทรวง-

ศึกษาธิการได้กำหนดหลักสูตรวิชากระบี่เป็นวิชาบังคับในชั้นมัธยมต้น^{๒๑} นอกจากนั้นในปัจจุบันยังพบว่า ในวงการทหารยังใช้กระบี่เป็นเครื่องบ่งบอกถึงยศ ซึ่งนักเรียนนายร้อยที่จบการศึกษาแล้วจะได้รับมอบกระบี่พร้อมปริญญาบัตร และเมื่อรับราชการเป็นนายทหารแล้ว จะใช้ตอนแต่งเครื่องแบบปกติขาว เครื่องแบบปกติสีทาสี แกรมเขียวคอแฉะ หรือเครื่องแบบกันหนาว^{๒๒} และปัจจุบันนี้ ทางกรมศิลปากรได้รวบรวมกระบี่เก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานพระนคร

กระบี่จัดเป็นอาวุธสั้น ทำไม้ร้าวต่าง ๆ มีการดัดแปลงมาจากมีดสั้น ดังนั้น จึงมีทำไม้ร้าวเหมือนกับทำไม้ร้าวของกรีซ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในหน้า

ลักษณะของกระบี่

กระบี่แบ่งส่วนประกอบได้เป็น 4 ส่วน ได้แก่ ตัวกระบี่ ด้ามกระบี่ โทรงกระบี่ และฝักกระบี่ ซึ่งมีลักษณะดังนี้

ตัวกระบี่ เป็นส่วนที่ใช้ฟันและแทง กระบี่ที่ดี น้ำหนักส่วนมากควรตกอยู่ที่ด้าม ส่วนตอนกลางและตอนปลายของตัวกระบี่ควรมีน้ำหนักน้อย ซึ่งสามารถกระทำได้โดยทำร่องระหว่างคมกับสันทั้งสองด้าน ฉะนั้นริมของร่องตอนบนจึงหนุนเป็นสันขึ้นมา ตอนท้ายของตัวกระบี่จะบากเนื้อเหล็กเรียวลงไป เพื่อทำกันสำหรับติดกับด้าม ตัวกระบี่ยาวประมาณ 80 เซนติเมตร

ด้ามกระบี่ เป็นส่วนที่ใช้ถือ ด้ามจะสวมติดอยู่กับกันของกระบี่อย่างแน่นหนา ยาวประมาณ 12 เซนติเมตร และมีขนาดโตพอมือกำได้อย่างถนัดและมั่นคง ซึ่งเท่าที่พบวัดโดยรอบได้ประมาณ 5.5 เซนติเมตร

^{๒๑} สัมภาษณ์ ชัชชัย โกมารทัต, อาจารย์ประจำภาควิชาพลศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 26 กันยายน 2540.

^{๒๒} โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, คู่มือนักเรียนนายร้อย (พระนคร : โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า), 2501, หน้า 186.

โกร่งกระบี่ มีลักษณะโค้ง ทำด้วยแผ่นเหล็กโปร่งติดแน่นอยู่กับหัวและท้ายของด้ามกระบี่ มีไว้สำหรับป้องกันไม่ให้ข้าศึกฟันถูกมือผู้ถือกระบี่นั้น

ฝักกระบี่ ใช้สำหรับสวมกระบี่ไว้เมื่อยังไม่ถึงคราวที่จะใช้กระบี่นั้น มีรูปร่างลักษณะเหมือนตัวกระบี่ ซึ่งอาจทำด้วยโลหะ หนังสัตว์ หรือไม้ก็ได้ ข้างในฝักมีหนังอ่อน หรือผ้าสักหลาด เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเสียง และการเสียดสีระหว่างกระบี่และฝัก

ลักษณะของกระบี่มีหลายลักษณะ แต่ได้นำภาพที่แตกต่างกันมาเสนอเพียง 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 126 ลักษณะของกระบี่จริง ลักษณะที่ 1

ที่มาของภาพ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ภาพที่ 127 ลักษณะของกระบี่จริง ลักษณะที่ 2

ที่มาของภาพ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

จากลักษณะของกระบี่ทั้ง 2 ลักษณะ เป็นกระบี่ที่เก็บรักษาไว้ที่
ห้องแสดงอาวุธโบราณ พิพิธภัณฑสถานพระนคร ลักษณะที่ 1 ด้ามกระบี่ทำด้วย
งาช้าง สำหรับตัวกระบี่ ฝักกระบี่ และโกร่งกระบี่ทำมาจากเหล็กที่มีลักษณะเบา
ทั้ง 4 ส่วนได้แกะสลักลวดลายอย่างประณีต ลักษณะที่ 2 เป็นกระบี่ที่มีลักษณะ
เรียบง่าย ด้ามกระบี่แกะสลักเป็นลายเกี้ยวไปตามยาว โกร่งกระบี่มีลักษณะกลม
แกะสลักลวดลายเล็กน้อย ทั้ง 2 ลักษณะมีความยาวประมาณ 1 เมตร

ลักษณะกระบี่ที่ใช้รำของตัวพระในละครใน เรื่อง อิเหนา

ลักษณะของกระบี่ที่ใช้รำของตัวพระใน เรื่อง อิเหนา แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ กระบี่รำ และกระบี่ตี^{๓๐} โดยพิจารณาจากลักษณะของกระบี่กับการแสดงซึ่งมีลักษณะและวิธีทำดังนี้

กระบี่รำ มีรูปร่างเหมือนกับกระบี่จริง ยาวประมาณ 1 เมตร ส่วนมากตัวกระบี่ทำมาจากหวายเทศซึ่งมีขนาดใหญ่กว่านิ้วหัวแม่มือเล็กน้อย มีคุณสมบัติที่ดีคือ น้ำหนักเบาและเหนียวมาก หากหาหวายเทศไม่ได้อาจใช้หวายโป่งแทนได้ แต่มีคุณสมบัติไม่ดีเท่าหวายเทศ จากนั้นนำมาเกลาให้เรียบ เหลาปลายให้มีลักษณะเรียว ดัดจนโค้งพอสมควร ชัดด้วยกระดาษทราย ส่วนปลายที่เล็กเรียว นั้นถักด้วยเชือกเส้นเล็กๆโดยรอบแล้วลงรักปิดทอง ด้ามกระบี่ถักด้วยเชือก โดยรอบและหุ้มด้วยกำมะหยี่อีกครั้ง ส่วนโกร่งกระบี่ทำจากหนังทับทั้งแผ่น ดัดให้มีขนาดยาวประมาณ 28 เซนติเมตร อาจตัดเป็นลักษณะตรง หรือโค้งแบบ ลายไทย เจาะรูด้านหัวและท้าย แล้วสอดด้ามกระบี่เข้าไปในรูที่เจาะไว้ ให้โกร่งกระบี่มีลักษณะโค้งออก เพื่อให้มือสามารถสอดเข้าไปกำด้ามกระบี่ได้ อาจารย์ อิงอร ศรีสัตบุษย์ ได้กล่าวถึงเรื่องการทำโกร่งกระบี่ว่า "ขณะที่ทำควรให้ผู้ใช้ได้ลองสอดมือเข้าไปในโกร่งกระบี่ เพราะหากได้ถือหรือควงแล้วไม่ถนัด เกิดอาการเจ็บมือ ก็จะสามารถแก้ไขได้ทัน และเมื่อใช้รำจะทำให้คล่องแคล่ว ถนัด อีกทั้งไม่เจ็บมือด้วย"^{๓๑} ในการทำกระบี่รำนั้น ส่วนมากจะเน้นที่ความสวยงาม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๐} สัมภาษณ์ วิชาณี เมษะมาน, อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพ, 3 กันยายน 2539.

^{๓๑} สัมภาษณ์ อิงอร ศรีสัตบุษย์, นาฏศิลป์, แผนกนาฏศิลป์ สถาบัน-นาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, 9 กันยายน 2539.

ดังนั้นจึงมีกลางรักปิดทอง เขียนลวดลายไทยประดับ เช่น ลายเทพนม ลายรดน้ำ เป็นต้น

นอกจากตัวกระป๋องจะทำจากหวายเทศแล้ว ยังสามารถนำไม้มาทำได้ด้วย โดยทำให้มีลักษณะเดียวกัน แล้วใช้กระจกชั้นเล็ก ๆ ประดับเป็นลวดลายตลอดอัน³²

กระป๋องที่ใช้ตีกับคู่ต่อสู้ ซึ่งจะไม่เน้นที่ความสวยงามของกระป๋องอย่างเช่น กระป๋องที่ใช้รับ สามารถทำได้ 2 แบบ คือ³³

- ก. ใช้หวายเทศทำเช่นเดียวกับกระป๋องรับทุกประการ
- ข. ทำรูปแบบเดียวกับกระป๋องรับ แต่ไม่ถักด้วยเชือกหรือด้าย กล่าวคือเมื่อประกอบเป็นรูปแบบกระป๋องเรียบร้อยแล้วทาสีเงินที่ตัวกระป๋อง ด้านกระป๋องทาสีดำ และโครงกระป๋องอาจทาสีแดงเลือกคนหรือไม่ทาสีในส่วนของด้ามและโครงก็ได้ โดยปล่อยให้เป็นสีตามธรรมชาติของหนังและไม้ในลักษณะเดิม*

³² สัมภาษณ์ วัชณี เมฆะมาน, 13 กันยายน 2539.

³³ สัมภาษณ์ บานเย็น โรหิตะดิษ, 26 กันยายน 2539.

* นอกจากการทำกระป๋องใน 2 แบบแล้ว ยังมีแบบกระป๋องที่ไม่ได้กล่าวถึง คือ การทำรูปแบบกระป๋องตามลักษณะของข้อ ก. แต่เพื่อเพิ่มความสนุกสนานความดุเดือด บางครั้งมีการต่อส่วนปลายของกระป๋องด้วยหนังควายซึ่งควั่นเป็นเกลียวแล้วถักหุ้มด้วยเชือกเล็ก ๆ ทาด้วยรัก ปลายกระป๋องจะมีลักษณะอ่อนแกว่งไปมาเหมือนแซ่ การทำเช่นนี้ก็เพื่อฝึกให้ผู้ใช้กระป๋องมีความอดทนต่อความเจ็บปวด รู้จักระยะการรับที่เหมาะสมเพื่อไม่ให้ปลายแซ่วัดถูกตีระชะ แต่กระป๋องในลักษณะดังกล่าวมิได้นำมาใช้ในการแสดงละครในเรื่อง อิเหนา

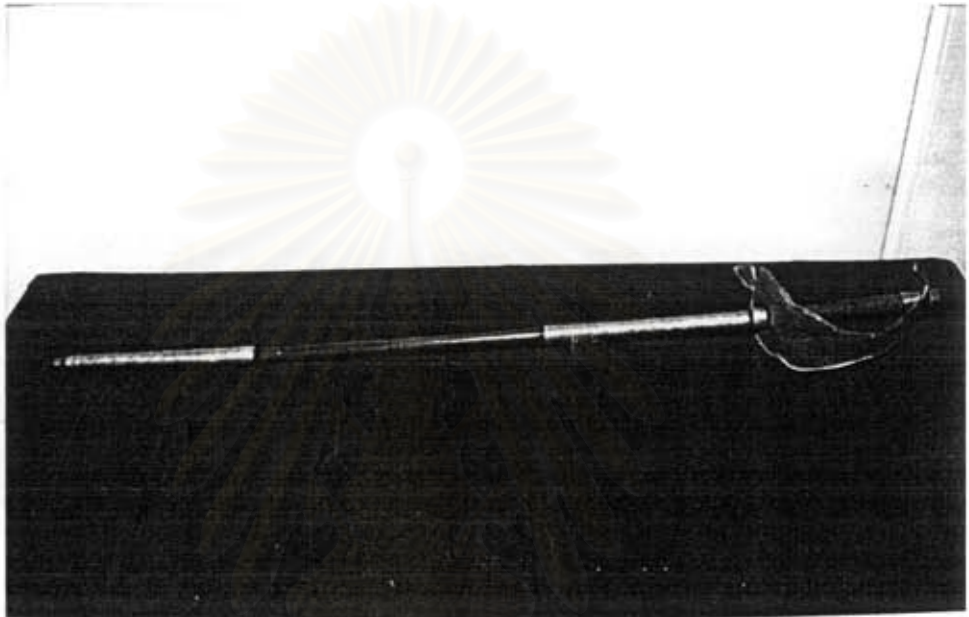
เนื่องจากลักษณะของการรำกระบี่สามารถแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ การรำกระบี่ในละคร และการรำกระบี่กระบอง แต่ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะ การรำกระบี่ในละครใน เรื่อง อิเหนา ซึ่งแบ่งเป็นการรำเดี่ยวหรือช่วงที่รำใช้ บทก่อนเข้าตีกระบี่กับการรำคู่หรือช่วงที่ตัวละครเข้าประจัญหน้ากันเพื่อตีกระบี่ ฉะนั้นในการเลือกลักษณะของกระบี่มาใช้ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์จึง เป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึงแต่การรำในละครในมุ่งที่รำงามเป็นหลัก ไม่เน้นความรุนแรงสมจริงมากนัก ดังนั้นในการรำกระบี่ของตัวละครในละครใน เรื่อง อิเหนา ของกรมศิลปากร เช่น ตอนตีกระบี่หมังกุหนิง จึงใช้กระบี่ประเภทกระบี่รำ เพื่อความสวยงามสมกับเครื่องแต่งกายและท่ารำ แต่ในบางครั้งอาจมีการยืดหยุ่นได้ โดยให้เฉพาะตัวละครเอกที่มีบทบาทเด่นในเหตุการณ์นั้นใช้กระบี่รำที่ตกแต่งสวยงาม ส่วนตัวละครที่เป็นทหารไม่มีบทบาทมากก็ใช้กระบี่ประเภทกระบี่ตีแบบ ข. ตามที่กล่าวมาข้างต้นได้ หรือหากเป็นการรำเดี่ยวจะใช้กระบี่รำ ถ้าตัวละครเข้าประจัญหน้ากันเพื่อตีกระบี่ จึงเปลี่ยนเป็นกระบี่ตีได้^{๓๔} หรืออีกกรณีหนึ่งได้พบว่า บางครั้งในการรำกระบี่ตอนตีกระบี่หมังกุหนิง ตัวละครทั้งหมด* ใช้กระบี่ประเภทกระบี่ตีแบบ ข. ตามที่กล่าวมาข้างต้น เหมือนกันหมด ทั้งนี้ อาจารย์นงลักษณ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา ได้กล่าวว่า "อาจเนื่องมาจากเรื่องงบบประมาณ เพราะในตอนนั้นต้องใช้กระบี่จำนวนมาก อีกทั้งมิได้จัดแสดงบ่อยนัก เมื่อได้จัดแสดงไปครั้งหนึ่งแล้ว ก็สามารถนำกระบี่ที่ใช้ในครั้งที่แล้วมาใช้อีกครั้ง นอกจากบางเล่มที่ชำรุดก็จะทำขึ้นใหม่"^{๓๕}

^{๓๔} สัมภาษณ์ วัชณี เมษะมาน, 3 กันยายน 2539.

* ตัวละครทั้งหมดในเหตุการณ์ตีกระบี่หมังกุหนิง ได้แก่ กองทัพอิเหนา มีอิเหนา ภัทรหัตตะปาดิ สุหรานากง ระเด่นดาหยน สังคามาระตา และทหาร ส่วนกองทัพท้าวกระบี่หมังกุหนิงมี ระตุกระบี่หมังกุหนิง วิหยาสะก่า ระตุปราบหยัง ระตุประหมัน และทหาร

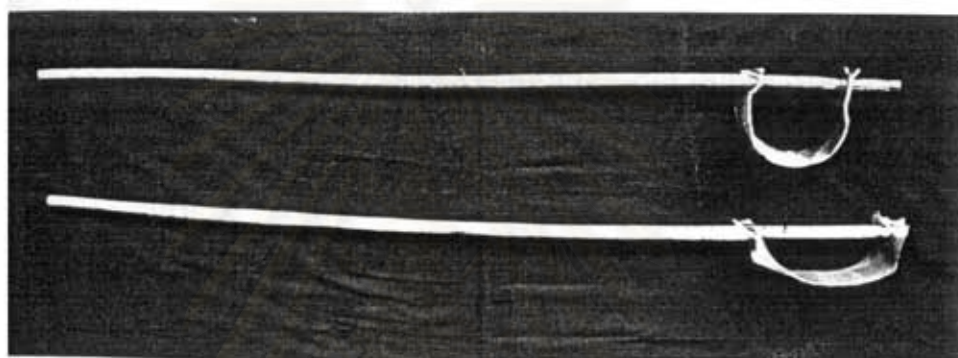
^{๓๕} สัมภาษณ์ นงลักษณ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 5 กันยายน 2539.

แบบ ข. ตามที่กล่าวมาข้างต้น เหมือนกันหมด ทั้งนี้ อาจารย์นงลักษณ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา ได้กล่าวว่า "อาจเนื่องมาจากเรื่องงบประมาณ เพราะในตอนนั้นต้องใช้กระบี่จำนวนมาก อีกทั้งมิได้จัดแสดงบ่อยนัก เมื่อได้จัดแสดงไปครั้งหนึ่งแล้ว ก็สามารถนำกระบี่ที่ใช้ในครั้งที่แล้วมาใช้อีกครั้ง นอกจากนี้บางเล่มที่ชำรุดก็จะทำขึ้นใหม่"^{๖๕}

ภาพที่ 128 ลักษณะของกระบี่ที่ใช้รำในละครใน เรื่อง อิเหนา ลักษณะที่ 1 จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร ตัวกระบี่ทำจากหวายเทศ ส่วนปลายและส่วนโคนพันด้วยเชือก ทาสีทองทับ โกร่งกระบี่ทำจากหนังสัตว์ และตรงส่วนด้ามที่ใช้ถือนั้นพันด้วยผ้าอีกชั้นหนึ่ง เพื่อไม่ให้เจ็บมือ ทั้งตัวกระบี่และด้ามกระบี่ความยาวโดยรวมประมาณ 1 เมตร ลักษณะนี้จัดว่าเป็นกระบี่ที่ทำอย่างประณีต เหมาะแก่การใช้กับตัวละครที่มีศักดิ์ใหญ่ และมีบทบาทเด่น เช่น อิเหนา

^{๖๕} สัมภาษณ์ นงลักษณ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 5 กันยายน 2539.

ภาพที่ 129 ลักษณะของกระบี่ที่ใช้รำในละครเรื่องอิเหนา ลักษณะที่ 2 จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร เป็นกระบี่ที่ทำขึ้นง่าย ๆ ไม่มีพิถีพิถันมาก โดยใช้หวายเทศที่มีความยาวประมาณ 1 เมตร ทาสีตะกั่ว โกร่งกระบี่ทำจากหนังสัตว์ ลักษณะนี้มักใช้กับตัวละครที่มียศต่ำ และมีบทบาทไม่เด่น เช่น ทหาร พี่เลี้ยง เป็นต้น หรือใช้กับตัวเอกขณะซ้อมการแสดงก็ได้

วิธีถือกระบี่เพื่อรำ

จากการศึกษาการแสดงละครในเรื่อง อิเหนา และการสอบถาม อาจารย์ทางนาฏศิลป์ไทย พบว่า วิธีถือและจับกระบี่ มี 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ถือกระบี่มือเดียว
2. ถือกระบี่โดยใช้ 2 มือ

1. ถือกระบี่มือเดียว มี 5 วิธี ดังจะอธิบายเป็นลำดับต่อไปนี้

วิธีที่ 1 ใช้มือใดก็ได้ (ส่วนมากจะใช้มือขวา) จับด้ามกระบี่โดยให้ ด้ามกระบี่อยู่ระหว่างนิ้วชี้กับนิ้วหัวแม่มือ ส่วนนิ้วที่เหลือนั้นชิดกันเพื่อช่วยประคอง ด้ามกระบี่ หันโกร่งกระบี่ออกนอกลำตัว

การถือกระบี่ตามลักษณะวิธีที่ 1 นี้ พบว่า ใช้ในกรณีที่ผู้แสดงถือกระบี่ มือหนึ่ง ส่วนมืออีกข้างหนึ่งนั้นรำใช้บท* ในท่าต่าง ๆ ดังภาพ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* รำใช้บทหรือตีบท หมายถึง การรำท่าท่าเพื่อสื่อความหมายถึงบทร้อง บทเจรจา ตลอดจนการรำแทนคำพูด โดยไม่มีบทประกอบ เช่น จับมือซ้ายเข้าหา ปากในลักษณะมือคว่ำ เป็นท่าแสดงอาการยิ้ม พอใจ ยินดี เป็นต้น

ก. การถือกระบี่ ตามวิธีที่ 1 ลักษณะที่ 1

ภาพที่ 130 แสดงการถือกระบี่ ตามวิธีที่ 1 ลักษณะที่ 1

วิธีปฏิบัติ มือขวาถือกระบี่ตามวิธีที่ 1 งอข้อศอกอยู่ข้างลำตัวให้มืออยู่ระดับได้ซ้ายพกเล็กน้อย ปลายกระบี่พาดไปตามลำแขน มือซ้ายคว่ำ นิ้วเรียงชิดกัน และที่หน้าตาซ้าย ยืนตะแคงซ้าย เอียงศีรษะข้างขวา ทำนี้ใช้ตีบทในความหมายของการยื่นฟังอีกฝ่ายหนึ่งสนทนา

การถือลักษณะนี้ สามารถเปลี่ยนถือได้ทั้งมือซ้ายและมือขวา ทั้งนี้ นางสุวรรณี ชลานุเคราะห์ ได้กรุณาบอกว่า "เพื่อไม่ให้มือที่ใช้รำติดนั้นซ้ำ สามารถสับเปลี่ยนมือที่ใช้ถือกระบี่ในลักษณะที่ 1 นี้ ได้ทั้งมือซ้ายและมือขวา แต่ในท่าที่ม้าจะต้องใช้มือขวาถือกระบี่ในลักษณะที่ 1 เท่านั้น ส่วนมือซ้ายจับที่หุ้มน้า"^{๒๗} (ม้าแฝง) ดังภาพ

ภาพที่ 131 แสดงการถือกระบี่ตามวิธีที่ 1 ในท่าที่ม้า

^{๒๗} สัมภาษณ์ สุวรรณี ชลานุเคราะห์, 15 กรกฎาคม 2540.

วิธีปฏิบัติ มือขวาถือกระบี่ตามวิธีที่ 1 แขนงซ้ายแนบ* ไว้ที่เอวด้านขวา มือซ้ายจับที่หุ้มำ ดึงขวาขวา ยกเท้าซ้ายขึ้น (เท้าทั้งสองสามารถอยู่ในท่าต่าง ๆ ได้ เช่น โยยกเท้า ก้าวเท้า เป็นต้น)

ข. การถือกระบี่ตามวิธีที่ 2 ลักษณะที่ 2

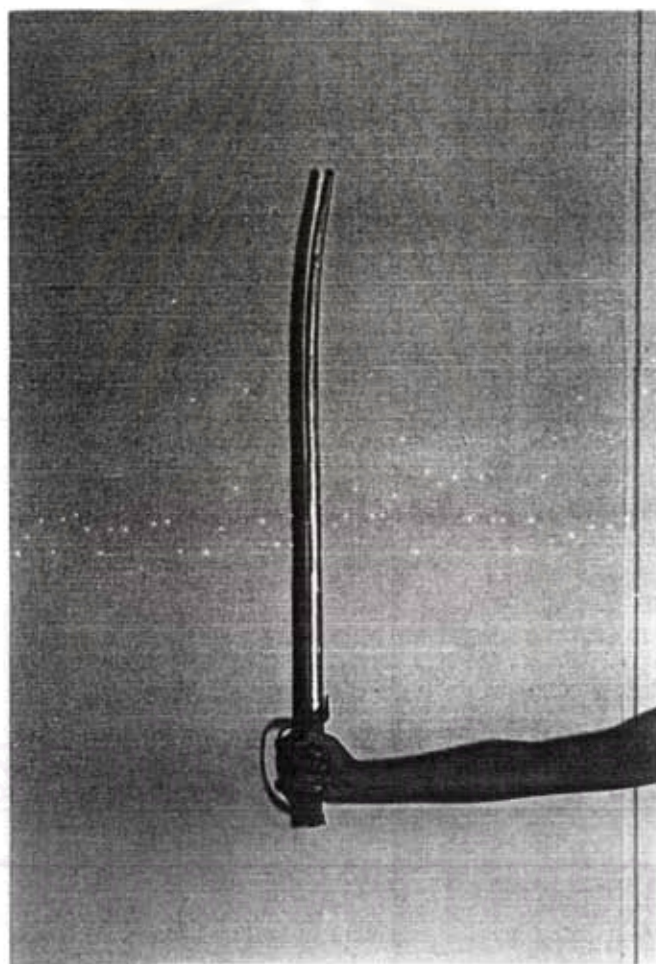

ภาพที่ 132 แสดงการถือกระบี่ ตามวิธีที่ 1 ลักษณะที่ 3

วิธีปฏิบัติ จับกระบี่แบบเดียวกับลักษณะที่ 1 แต่ให้ปลายกระบี่ตกลง โดยการหงายลำแขนและข้อมือขึ้น ด้ามกระบี่จะอยู่ระหว่างนิ้วชี้กับนิ้วหัวแม่มือ ส่วนนิ้วที่เหลือเรียงชิดกันช่วยยึดด้ามกระบี่ไว้

การจับกระบี่ในลักษณะนี้ จะกระทำเมื่อมือที่จับกระบี่นั้นอยู่ในลักษณะหงาย เช่น ท่าพรหมสี่หน้า ท่าโกยมือ และท่าที่มือนั้นอยู่ในลักษณะวางหงาย

วิธีที่ 2 สอดมือขวาเข้าไปในโกร่งกระบี่ กำรอบด้ามกระบี่ด้วยนิ้วทั้ง 5 หันโกร่งกระบี่ออกจากลำตัว ปลายกระบี่ตั้งขึ้น ดังรูป

ภาพที่ 133 แสดงการถือกระบี่ ตามวิธีที่ 2

การถือกระบี่ตามลักษณะวิธีที่ 2 นั้น เป็นการถือเพื่อใช้ในท่าควงกระบี่ ส่วนวิธีควงนั้นกระทำโดย ชูมือขวาขึ้นระดับศีรษะแล้วปล่อยกระบี่ให้ปลายตกลง ด้านล่าง พร้อมกับหงายข้อมือใช้นิ้วหัวแม่มือกับนิ้วชี้คีบด้ามกระบี่ไว้ จากนั้นหมุน ข้อมือให้ปลายกระบี่ตั้งขึ้น แล้วก้ากระบี่เช่นเดิม ในการควงสามารถควงได้หลาย ครั้งติดต่อกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับความยาวของบทและความชำนาญของผู้ใช้

วิธีที่ 3 ใช้มือใดมือหนึ่งสอดเข้าไปในท่อนกระบี่แล้วกำรอบด้ามกระบี่ แต่แยกนิ้วหัวแม่มือยื่นด้ามกระบี่ไว้ เพื่อบังคับให้กระบี่ตั้งตรง หันท่อนกระบี่ออกจาก ลำตัว วิธีนี้สามารถนำไปใช้กับท่ารำประกอบเพลงหน้าพาทย์ และบทรบได้หลายท่า เช่น ท่าแทง ท่าเลาะ เป็นต้น

ภาพที่ 134 แสดงการถือกระบี่ วิธีที่ 3 ลักษณะที่ 1

นอกจากนั้น การถือกระบี่ในวิธีที่ 3 ยังสามารถหันปลายกระบี่ให้ตกลงทางด้านล่าง โดยนิ้วหัวแม่มือจะแนบและชี้ไปในทิศทางเดียวกับด้ามกระบี่ ซึ่งสามารถถือได้ทั้งมือซ้ายหรือมือขวา อีกทั้งนำไปใช้กับท่าต่าง ๆ ได้หลายท่างดังภาพที่นำมาเสนอ

ก. การถือกระบี่ ในท่าที่แสดงความหมายว่า "คิดกลัว"

ภาพที่ 135 แสดงการถือกระบี่ วิธีที่ 3 ลักษณะที่ 2 ในท่าตีบทว่า "คิดกลัว"

วิธีปฏิบัติ ถือกระบี่ตามวิธีที่ 3 ในลักษณะที่ 2 งอแขนทั้งสอง ให้มืออยู่ทางด้านหน้า ระดับชายพก ยืนแตะขาซ้ายหรือขาขวาก็ได้ และเอียงด้านตรงข้ามกับขาที่แตะ ท่าสีหน้าคิดกลัว

ข. การถือกระบี่ในท่าที่แสดงความหมายว่า "รัก"

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 136 แสดงการถือกระบี่ ตามวิธีที่ 3 ลักษณะที่ 2 ในท่าดิบทว่า "รัก"

วิธีปฏิบัติ ยืนแตะเท้าใดก็ได้ งอแขนทั้งสองไขว้กันให้มือทั้งสองแตะ
ที่อก เอียงศีรษะตรงข้ามกับเท้าที่แตะ

ค. การถือกระบี่ในท่าที่แสดงความหมายว่า "สิ่งศักดิ์สิทธิ์"

ภาพที่ 137 แสดงการถือกระบี่ ตามวิธีที่ 3 ลักษณะที่ 2 ในท่าตีบทว่า "สิ่งศักดิ์สิทธิ์"

ในภาพที่ 29 ผู้แสดงทางด้านซ้ายถือกระบี่ตามวิธีที่ 3 ลักษณะที่ 2 ในท่าตีบทว่า "สิ่งศักดิ์สิทธิ์" เป็นการสนทนากับผู้แสดงทางด้านขวา ซึ่งกำลังยืนฟังอยู่

วิธีปฏิบัติ ผู้แสดงทางด้านซ้าย มือซ้ายถือกระบี่แบบวิธีที่ 3 ในลักษณะที่ 2 บังคับให้ปลายกระบี่ชี้ไปทางด้านหลังและปลายเฉียงลงเล็กน้อย มือขวาแบนิ้วเรียงชิดกัน ยกแขนขึ้นระดับไหล่ งอข้อศอกขึ้น ให้มืออยู่ระดับศีรษะ (เรียกลักษณะนี้ว่า "ไว้มือ") ยืนแตะเท้าข้างเดียวกับมือที่ยกขึ้น เอียงตรงข้ามกับเท้าที่แตะ ผู้แสดงทางด้านขวา ท่าทำขึ้นฟังโดย แตะเท้าซ้ายท่าท่าถือกระบี่ แบบวิธีที่ 1 ลักษณะที่ 1

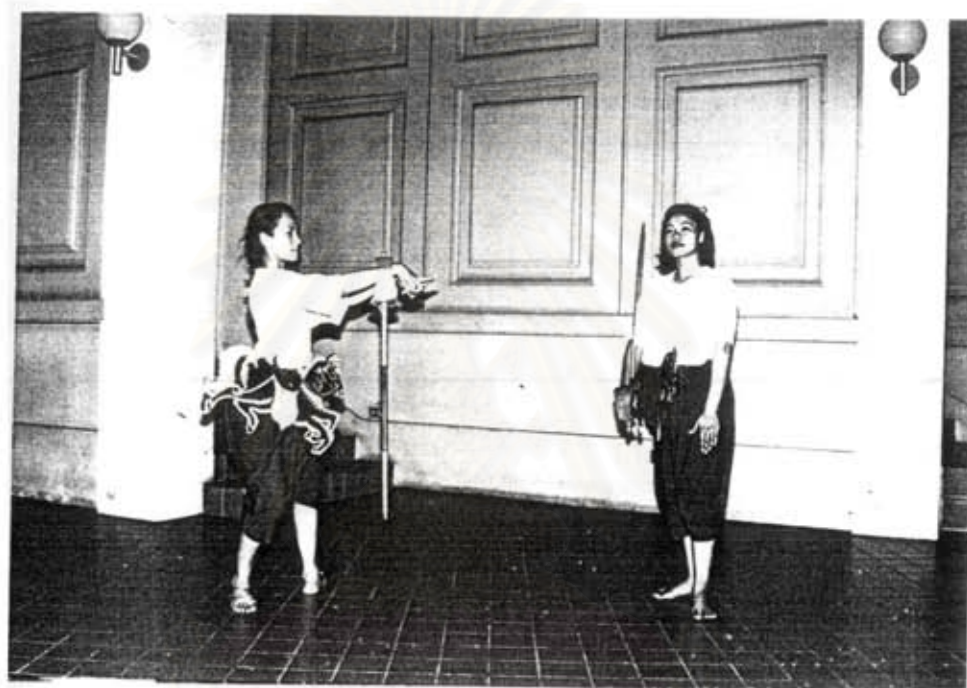
วิธีที่ 4 ถือกระบี่ขณะพนมมืออยู่ระดับอก ตัวกระบี่จะพาดอยู่ระหว่าง
นิ้วหัวแม่มือกับนิ้วชี้ กระบี่อยู่ในลักษณะตรง ดังภาพ

ภาพที่ 138 แสดงการถือกระบี่ ตามวิธีที่ 4

การถือกระบี่ตามวิธีที่ 4 นี้ เป็นวิธีถือที่ใช้กับท่าไหว้ระดับอก

วิธีที่ 5 สอดมือใต้มือหนึ่งเข้าไปในโถงกระบี่ ให้ค้ำองอยู่บริเวณ
ข้อมือ ปลายกระบี่ตกลงทางด้านล่าง ดังภาพ

ภาพที่ 139 แสดงการถือกระบี่ ตามวิธีที่ 5

วิธีถือกระบี่ลักษณะนี้ พบในท่าที่ผู้แสดงตีบทในความหมายถึงการ
เขาะเข็ช ในภาพผู้แสดงทางด้านซ้ายท่าทำซ้ำทั้ง 2 มือ ไปที่อีกฝ่ายหนึ่ง งอแขน
เล็กน้อยให้มือทั้งสองอยู่ระดับอก ส่วนเท้าจะก้าวข้าง หรือก้าวเท้าเดินไป
ข้างหน้าก็ได้ จากนั้นยกข้อมือขึ้น-ลง พร้อมกับเปลี่ยนลักคองไปพร้อม ๆ กัน
ส่วนผู้แสดงทางด้านขวายืนฟัง โดยปฏิบัติเช่นเดียวกับการถือกระบี่วิธีที่ 1
ลักษณะที่ 1

นอกจากวิธีถือกระบี่ทั้ง 5 วิธีที่กล่าวมาในข้างต้นแล้ว เนื่องจากการชกทัพของละครใน ตัวละครมักถือกระบี่ออกมาจนถึงการเจรจาของทั้งสองทัพ แล้วจึงเปลี่ยนเป็นอาวุธชนิดอื่น ดังนั้น จึงพบว่ามีการถือกระบี่มือเดียวยังสามารถใช้กระบี่แทนมือข้างที่ถือทำท่าลักษณะต่าง ๆ เพื่อประกอบการตีบทให้ได้ความหมายสมบูรณ์ อีกทั้งใช้กระบี่แทนอุปกรณ์บางอย่าง โดยมีการใช้ในท่าต่างๆ ดังต่อไปนี้

ท่าที่ใช้กระบี่แทนมือที่ถืออยู่

1. ท่าชี่ เป็นการใช้ปลายกระบี่กับด้ามกระบี่ชี่เพื่อบอกทิศทาง ตำแหน่งของสิ่งที่กล่าวถึง

ก. การชี่โดยใช้ปลายกระบี่ กระทำได้หลายลักษณะ ได้แก่

- (1) ชี่ตั้งแขนกวาดไปมา บทที่ใช้ เช่น โขธา มั่นไม้รู้แห่ง-เมืองจรรกา ปรากฏพราก เป็นต้น
- (2) ชี่ตั้งแขนไปด้านข้างระดับไหล่ บทที่ใช้ เช่น กุเรป็นไพร ปัจจามิตร เป็นต้น
- (3) ชี่กวาดแล้วชี่ฟาด บทที่ใช้ เช่น ไพรฟ้าประชาชี เป็นต้น
- (4) ชี่ลงด้านหน้า งอแขน บทที่ใช้ เช่น ดิดกรุงไกร เป็นต้น
- (5) ชี่ไปด้านข้าง งอแขนระดับเอว บทที่ใช้ เช่น ถึงมาตรแมนจรรกา เป็นต้น
- (6) ชี่ฟาด บทที่ใช้ เช่น หยาบคาย ปัจจามิตร เป็นต้น

จะเห็นว่าในคำหนึ่งอาจทำท่าชี่ได้หลายลักษณะ เนื่องจากลักษณะท่าทางที่ผู้แสดงตีบทในคำนั้น ๆ จะต้องกระทำให้เหมาะสมกับอารมณ์ของตัวละครในขณะนั้น เช่น คำว่า ปัจจามิตร ขณะที่ตัวละครยังไม่มีอารมณ์โกรธ สามารถตีบทโดยชี่ตั้งแขนไปด้านข้างระดับไหล่ หากตัวละครโกรธมากก็สามารถตีบทโดยการชี่ฟาดแรง ๆ เป็นต้น

ภาพที่ 140 แสดงท่าชี้โดยใช้กระบี่ ในลักษณะดึงแขนไปด้านข้าง

วิธีปฏิบัติ มือขวาถือกระบี่ตามวิธีที่ 3 ลักษณะที่ 1 แขนดึงเสมอไหล่ ปลายกระบี่ชี้ตรงไปด้านข้าง (ขวา) มือซ้ายตั้งวงล่าง เท้าขวาก้าวข้าง เอียง ศีรษะข้างขวา การชี้ในลักษณะนี้ กระทำเมื่อต้องการบอกทิศทาง ตำแหน่งของ บางสิ่งที่อยู่ไกล เช่น เมืองที่อยู่ไกล ดังคำว่า "เมืองกูเรป็น" เป็นต้น

ข. ใช้ด้ามซี่

ภาพที่ 141 แสดงการใช้ด้ามกระบี่ในท่าซี่

ในภาพ เป็นการใช้ด้ามกระบี่ซี่ที่กริช ทำนี้พบในเหตุการณ์ศึกกระหมัง-
กุกหนึ่ง เป็นบทคิดคำนึงของอิเหนา ความว่า "จำกูจะสังหารผลาญด้วยกริช" ตรง
บทว่า "ผลาญด้วยกริช" ผู้แสดงใช้ด้ามกระบี่ซี่ที่กริช ที่เห็นบอยู่บริเวณเอด้านซ้าย

วิธีปฏิบัติ มือขวาถือกระบี่ตามวิธีที่ 1 ลักษณะที่ 1 แล้วเลื่อนมือมาตรง
บริเวณที่กริชเห็นบอยู่ ให้ปลายของด้ามกระบี่แตะที่ฝักกริช ส่วนมือซ้ายก็แตะที่ฝักกริช
เช่นกัน ยื่นแตะเท้าซ้าย เอียงศีรษะข้างขวา (สามารถยื่นแตะเท้าข้างขวา เอียง
ศีรษะข้างซ้ายก็ได้)

2. ทำนียบ

ภาพที่ 142 แสดงการใช้กระบี่ในทำนียบ

วิธีปฏิบัติ มือขวาถือกระบี่ตามวิธีที่ 3 ลักษณะที่ 1 งอแขนขวาให้ปลายกระบี่เฉียงขึ้นไปทางด้านซ้าย ยกมือซ้ายขึ้นระดับอก งอแขนให้นิ้วมืออยู่ใต้กระบี่ จากนั้นทำทำนียบโดย แยกนิ้วมือที่ละนิ้วมาแตะกับปลายกระบี่ จำนวน 3 นิ้ว เริ่มจากนิ้วก้อยก่อน (จำนวนนิ้วที่แยกออกมานั้น มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความยาวและความหมายของบท)

ทำนียบโดยถือกระบี่ประกอบนั้น พบในการแสดงศีกกระหมังกุหนิงบทของวิชาสะก่า ที่กล่าวหาะเฮียสังคามาระดา (เจาจาก่อนรบ) ว่า

"เหตุใดว่าเป็นอนุชา นียบในวงศาประการใด"

ตรงบทว่า "นียบในวงศา" ผู้แสดงจะปฏิบัติทำนียบโดยถือกระบี่ประกอบ

ท่าที่ใช้กระบี่แทนอุปกรณ์บางอย่าง

1. ท่าตีหม่า ตามปกติหากตัวละครตีหม่า ไม่ว่าจะ เป็นม้าแดงหรือม้าทรง (ใช้คนแต่งตัวและท่าท่าเลียนแบบม้า) จะต้องถือแส้สำหรับใช้ตีหม่า เพื่อให้ม้าออกวิ่ง แต่ในเหตุการณ์รบตัวละครต้องถืออาวุธ เมื่อต้องการให้ม้าออกวิ่งจึงใช้อาวุธที่ถืออยู่นั้นตีหม่า หรือสะกดม้าให้ออกวิ่ง ดังรูปภาพ

ภาพที่ 143 แสดงการใช้กระบี่ตีหม่า

วิธีปฏิบัติ มือขวาถือกระบี่ตามวิธีที่ 3 ลักษณะที่ 1 ยกกระบี่ฟาดลงทางด้านซ้าย แล้วยกขึ้นฟาดลงทางด้านขวาอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับมือซ้ายจับที่หุ้มอาชญาซ้ายขึ้น เมื่อฟาดกระบี่ทั้งสองข้างแล้ว กระโดดรวมเท้า ถือกระบี่ตามวิธีที่ 1 ลักษณะที่ 1 จากนั้นโทษยกเท้าและรำในท่าต่อไป

การใช้กระบี่ตีม้า จะกระทำเมื่อต้องการจวม้าเคลื่อนที่ไปอีกตำแหน่งหนึ่ง เช่น บทของสังคามาระดาในเหตุการณ์ศึกกระหมังกุหนิง ที่กล่าวว่า "..... กระตะพาบขึ้นไปพลัน" ผู้แสดงจะทำท่าตีม้าแล้วโทษยกไปอีกตำแหน่งหนึ่ง

นอกจากท่าตีม้าจะใช้ปลายกระบี่ฟาดลงข้างลำตัวทั้งสองข้างแล้ว ยังสามารถใช้ส่วนด้ามกระบี่กระทำได้เช่นกัน โดยมีวิธีปฏิบัติคือ อยู่ในท่าตีม้า เช่นเดียวกับภาพที่ 23 จากนั้นใช้มือขวายกกระบี่ให้ด้ามไขว้ไปอยู่ทางด้านซ้ายของลำตัว ปลายกระบี่จะเฉียงไปทางด้านขวา แล้วยกด้ามกระบี่กลับมาอยู่ข้างลำตัวทางด้านขวาเช่นเดิม แต่จะกระทำในลักษณะเบาว่าการตีม้า ซึ่งเรียกว่า "ท่าเคาะม้า" หรือ "สะกิดม้า"^{๑๑} เพื่อให้ม้าวิ่งออกไป ต่อจากนั้นจึงกระโดดรวมเท้าโทษยกเท้า และรำในท่าต่อไป

2. ถือกระบี่โดยใช้ 2 มือ มี 2 วิธีได้แก่

วิธีที่ 1 มือขวาถือตามการถือมือเดียววิธีที่ 3 ลักษณะที่ 1 ส่วนมือซ้ายแบหงายรองใต้ปลายกระบี่ ดังภาพ

^{๑๑} สัมภาษณ์ สุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์, 17 พฤษภาคม 2540.

ภาพที่ 144 แสดงการถือกระบี่โดยใช้ 2 มือ วิธีที่ 1

วิธีปฏิบัติ มือทั้งสองถือกระบี่ ตามวิธีที่ 1 ยกกระบี่ให้อยู่ระดับเอว ปลายกระบี่ลาดลงเล็กน้อย เอียงศีรษะข้างขวา เท้าขวาก้าวข้างเพื่อเตรียมตัววิ่งไปทางด้านขวา

การถือในลักษณะนี้ จัดเป็นท่ากราชอาวุธ นอกจากจะใช้รำประกอบบทรบกระบี่แล้ว ยังพบว่าใช้รำตีบทเมื่อกล่าวถึงอาวุธชนิดอื่นก็ได้ เช่น บทที่กล่าวถึงอาวุธทวนว่า "เพลงทวนสันทัดจัดเจนใจ" ผู้รำจะถือกระบี่รำในทำนองนี้

วิธีที่ 2 มือขวาถือตามการถือมือเดียววิธีที่ 3 ลักษณะที่ 1 ส่วน
มือซ้ายคว่ำลงกำรอบปลายกระบี่ ดังภาพ

ภาพที่ 145 แสดงการถือกระบี่โดยใช้ 2 มือ ในวิธีที่ 2

วิธีปฏิบัติ มือทั้งสองถือกระบี่ตาม วิธีที่ 1 แขนทั้งสองเหยียดตั้งอยู่
ด้านหน้า ยื่นตะเท้าซ้าย เอียงศีรษะข้างขวา
การถือในลักษณะนี้ใช้เมื่อตัวละครอยู่ในท่าพัก หรือยื่นฟังอีกฝ่ายหนึ่ง
เจรจา

หอกขีด

ประวัติและลักษณะของหอกขีดจริง

ประวัติของหอกขีด

หอกขีด หรือเรียกว่า หอกด้ามสั้น³⁸ หรือหอกมาลาญ แต่โดยมากจะเรียกกันว่าหอกขีด³⁹ ใช้ในการพุ่งหรือขีดไปให้ถูกศัตรู

ข้อมูลที่เกี่ยวกับประวัติของหอกขีดนั้น ไม่มีบันทึกไว้แน่นอน แต่ในสมัยอยุธยา น่าจะมีหอกขีดใช้แล้ว หลักฐานที่พบมีเพียงเล็กน้อย ดังในแถลงพ่ายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส⁴⁰ ที่กล่าวถึงเหล่าทหารในสมัยอยุธยาได้ใช้หอกขีดรบในสงคราม คราวที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา แห่งกรุงหงสาวดี เมื่อปี พ.ศ. 2135 ดังบทกลอน

³⁸ โสภาส โปธิแพทย์, "หอก", ข่าวกรุง 27 (มกราคม 2521) : หน้า 55.

³⁹ พระยาอนุนามราชาชน, บันทึกความรู้ต่าง ๆ เล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพาณิชย์การ, 2502), หน้า 32.

* ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเป็นบทสดุดีเฉลิมพระเกียรติวีรกรรมของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งทรงทำยุทธหัตถีมียักษ์แก่พระมหาอุปราชา เมื่อปี พ.ศ. 2135 แต่ได้ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. 2375 ในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยทรงดำเนินตามเค้าเรื่องในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ก็กล่าวว่า "พลหอกขีดรัตสามารถ ดาบพลโล่ห์แลสรพริง"⁴⁰ และ "ท้วงหอกขีด
คไขว่ไล่คคลูกบูกัน"⁴¹

นอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์
รัชกาลที่ 2 ก็มีกล่าวถึงการใช้หอกขีดรบบนหลังม้าหลายครั้ง เช่น บทกลอนที่
กล่าวว่า "ชัยม้าวกวังชิงคลอง เคล้าคล่องกลีบกลอกหอกขีด"⁴² (ดูเพิ่มเติมใน
บทที่ 2)

จากวรรณกรรมทั้งสองเรื่องก็กล่าวถึงการใช้หอกขีด สามารถกล่าว
ได้ว่า หอกขีดเป็นอาวุธโบราณของไทยประเภทหนึ่ง ซึ่งบรรพบุรุษเคยใช้สู้รบใน
สงคราม

อย่างไรก็ดี ก็ยังไม่สามารถสรุปได้ว่า หอกขีด หรือหอกมลายูนั้นมี
ประวัติอย่างไร แต่จากบันทึกความรู้ต่าง ๆ ของพระยาอนุমানราชชนได้เรียก
หอกขีดว่า "หอกมลายู"⁴³ และในข้อความที่กล่าวว่า "หอกมลายูซึ่งเป็นส่วย
ส่งมาก็มี เรียกว่า หอกคอกทองเกลิงทอง"⁴⁴ น่าจะพอสรุปได้ว่าแต่เดิมหอกขีด
เป็นอาวุธของชาวมลายู สำหรับในประเทศไทย สมัยอยุธยา น่าจะมีใช้แล้ว และ
อาจเริ่มใช้มาตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยาก็เป็นได้ ในสมัยต่อมาการใช้หอกขีดก็คงจะ

⁴⁰ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เพลงพ่าย
กรมศิลปากร จัดพิมพ์ในงานสัปดาห์แห่งวรรณคดี (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด
ศิwapr, 2505), หน้า 27.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 121.

⁴² พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อิเหนา พิมพ์ครั้งที่ 11
(ธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2514), หน้า 336.

⁴³ พระยาอนุমানราชชน, เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

ค้อย ๆ เลิกใช้ไปเหมือนกับอาวุธรบบนหลังม้าชนิดอื่น ๆ เนื่องจากมีอาวุธที่ทันสมัยเข้ามา และการใช้หอกซัดได้เปลี่ยนไปในรูปแบบของกีฬา กล่าวคือ เป็นอาวุธหนึ่งที่รวมอยู่ในวิชากระบี่กระบอง ดังที่ปรากฏหลักฐานว่า ในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2449 มีการสอนวิชาหอกซัดที่สมัคคชาจารย์สมาคม โดยมีขุนอู่สรรพอากร (ครูแสงดาบ) เป็นผู้สอน ในช่วงนี้การต่อสู้ด้วยหอกซัดจึงมีฝึกหัดในคณะกระบี่กระบองต่าง ๆ เพื่อใช้เล่นและจัดแสดงในงานต่าง ๆ เช่น งานรื่นเริงประจำปี งานสงกรานต์ งานบวช งานศพ งานทอดกฐิน เป็นต้น ^{๔๐}

ปัจจุบันนี้การฝึกหัดหอกซัดมีในบางสำนัก เช่น สำนักดาบพุทธไสยวรรษ์ ส่วนท่าไม้รำของหอกซัดนั้นแต่ละสำนักมีความแตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์นายชิต ชีเชิญ พบว่า หอกซัดจัดอยู่ในประเภทอาวุธยาวเช่นเดียวกับอาวุธทวน ง้าว และพลอง กระบวนการต่อสู้จึงกระทำตามแบบของอาวุธยาว แต่วิธีการคือ การวางตลอดจนไม้รำต่าง ๆ ได้ดัดแปลงมาจากอาวุธดาบสองมือ เนื่องจากเป็นอาวุธที่ต้องถือต่อสู้ข้างละอันเหมือนกัน ดังนั้น ชื่อท่าไม้รำของหอกซัดจึงเหมือนกับอาวุธดาบสองมือ ดังนี้

1. ต่อด้าม
2. แบก
3. ทัดหู
4. เรียงหมอน
5. ตัดหัวเทียน
6. ทำอักษร
7. ส่องกล้อง
8. แบกจ้วง
9. ฟันสีกา

^{๔๐}สัมภาษณ์ ชัชชัย โทมารทัต, 26 กันยายน 2540.

9. ฟันสีดา
10. ทำสอดสร้อย
11. ทำลด-ล้อย
12. เทพรำพึง⁴⁶

ลักษณะของหอกขีด

ลักษณะของหอกขีดนั้นมีขนาดเล็กและสั้นกว่าหอกชนิดอื่น แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ตัวหอกทำด้วยเหล็กกล้า ส่วนด้ามหอกเป็นรูปทรงกระบอกทำด้วยเหล็กหรือไม้ บริเวณคอหอกหยักคอดเข้าไปมีทองลักษณะยับหุ้มอยู่⁴⁷ ทั้งใบหอกและด้ามหอกรวมแล้วมีความยาวประมาณ 1 เมตร

ในส่วน of ข้อมูลที่กล่าวถึงชนิดของหอกขีด จากหนังสือบันทึกความรู้ต่าง ๆ ของพระยาอนุนามนราชชนนได้กล่าวว่า หอกขีดมี 2 ชนิด คือ หอกขีดคอตอง และหอกขีดเกลิงทอง⁴⁸ ซึ่งพอจะสรุปถึงลักษณะของหอกขีดทั้ง 2 ชนิดได้ดังนี้

1. หอกขีดคอตอง มีปลอกหุ้มไว้ที่คอหอก (ระหว่างใบหอกกับด้ามหอก) โดยปลอกมีความยาวประมาณ 12 นิ้ว ในการทำ "คอตอง" ประดับหอกขีดนั้น มีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ ใช้เป็นเครื่องประดับหอกให้สวยงาม เพื่อแสดงถึงความมีระดับชั้นของหอก และเป็นเครื่องอุปโภคของผู้มียศฐาบรรดาศักดิ์

วิธีใช้หอกคอตอง คือ จับด้ามหอกชกขึ้นแล้วพุ่งออกจากลำตัวไปที่ศัตรู

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁶ สัมภาษณ์ วิจิต ชี เชิญ, 22 ตุลาคม 2540.

⁴⁷ พระยาอนุนามนราชชนน, บันทึกความรู้ต่าง ๆ เล่ม 2, หน้า 35.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

2. หอกซัดเกลิงทอง ลักษณะใบหอกกับด้ามมีขนาดไล่เลี่ยกัน ส่วนของคอกหอกจะหักคอคเข้าไป มีปลอกทองสลักสวมไว้เช่นเดียวกับหอกซัดคอกทอง แต่ไม่ใช่ลักษณะหุ้มสามารถถอดออกแล้วใส่เข้าไปใหม่ได้ ซึ่งปลอกมีความยาวประมาณ 2 นิ้ว ทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ

วิธีใช้หอกซัดเกลิงทองคือ ใช้นิ้วเท้าคีบที่ส่วนปลายของด้าม ในขณะที่ที่นั่งอยู่บนหลังม้า แล้วซัดหอกให้พุ่งไปหาศัตรู หากโดนศัตรูตัวหอกจะหลุดออกจากด้ามติดอยู่ที่ร่างกายของศัตรู หากนำใบหอกมาสวมเข้ากับด้ามก็สามารถสวมปลอกทองสลัก ซึ่งเรียกว่า "เกลิงทอง" กับไว้อีกทีหนึ่ง

ภาพที่ 146 แสดงอาวุธหอกซัดจริง จากห้องแสดงอาวุธโบราณ
พิพิธภัณฑสถานพระนคร

ที่มาของภาพ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ในภาพเป็นลักษณะของหอกซัดแบบคอกทอง ใบหอกทำจากเหล็กกล้า ส่วนด้ามหอกทำจากไม้ไผ่ เนื่องจากมีลักษณะเป็นปล้อง ทั้งใบหอกและด้ามหอกมีความยาวประมาณ 1 เมตร

ลักษณะดอกชดที่ใช้รำของตัวพระในละครใน เรื่อง อิเหนา

จากหนังสือบันทึกความรู้ต่าง ๆ ของพระยาอนุমানราชชน ที่กล่าวถึงลักษณะของดอกชดจริง ประกอบกับการสังเกตลักษณะดอกชดที่กรมศิลปากรใช้รำในละครใน เรื่อง อิเหนา นั้น พอจะสรุปได้ว่า ดอกชดที่กรมศิลปากรใช้เป็นชนิดดอกชดคอกทอง เนื่องจากมีลักษณะใกล้เคียงตามที่กล่าวมาในข้างต้น โดยมีความยาวประมาณ 1 เมตร ส่วนใหญ่ด้ามทำจากไม้ไผ่ทาสีดำ ใบดอกทำจากไม้ที่มีความแข็งแรงทาสีเงินทับ ระหว่างด้ามดอกกับใบดอกจะมีกระบังคอกอยู่ และใต้กระบังนั้นพันรอบด้วยผ้าตาดสีทอง ซึ่งจะอธิบายถึงลักษณะและวิธีทำ พอสังเขปดังนี้

วิธีทำดอกชด จะเริ่มทำจากส่วนต่าง ๆ คือ ใบดอก ด้ามดอก และกระบังก่อน จากนั้นจึงนำทั้ง 3 ส่วนมาประกอบเข้าด้วยกัน จากการสัมภาษณ์นายบานเย็น โรหิตะดิษ อายุ 87 ปี เป็นช่างทำอาวุธที่ใช้ในการแสดงละครมากกว่า 60 ปี ได้ความดังนี้⁴⁰

วิธีทำด้ามดอกชด ใช้ไม้หรือไม้ไผ่ที่มีความยาวประมาณ 80 เซนติเมตร นำมากลึงโดยใช้กบไสให้มีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอกวัดโดยรอบประมาณ 12 เซนติเมตร (หากใช้ไม้ไผ่ให้นำมิดเลาะตาไม้ออกก่อน) ส่วนโคนของด้ามทำให้มีลักษณะเรียวลง จากนั้นเลื่อยบริเวณปลายด้ามดอกที่จะต่อกับใบดอก โดยเลื่อยเข้าไปตามความยาวของด้ามให้ลึกประมาณ 5 เซนติเมตร แล้วตัดให้เกิดช่องตรงกลาง สำหรับเสียบใบดอกเข้าด้วยกัน เมื่อได้ขนาดที่ต้องการ ใช้กระดาษทรายขัดให้เรียบ สังเกตและใช้มือสัมผัสบนเนื้อไม้ หากไม่มีความขรุขระก็นับว่าใช้ได้

⁴⁰สัมภาษณ์ บานเย็น โรหิตะดิษ, ช่างทำอาวุธที่ใช้ในการแสดงละคร, 14 กันยายน 2539.

วิธีทำใบหอก นำไม้ที่มีความแข็งแรง ยาวประมาณ 26 เซนติเมตร ใช้กบไสให้มีลักษณะคล้ายตรี เหมือนกับใบหอกชนิดจริง ตรงส่วนล่างของใบหอกที่จะต่อเข้ากับด้ามหอกทำให้มีขนาดพอดีกัน จากนั้นใช้กระดาษทรายขัดให้เรียบ

วิธีทำกระบี่หอก นำหนังที่มีความแข็ง หนาพอสมควร ตัดเป็นรูปวงกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 13 เซนติเมตร แล้วใช้กรรไกรตัดให้โค้งคล้ายกับกลีบดอกไม้โดยรอบประมาณ 4 ส่วน นำเครื่องมือที่มีความแหลมมาเจาะรูตรงกลางกระบี่ให้มีขนาดกว้างพอที่บริเวณโคนของใบหอกจะสวมลงได้ ใช้กระดาษทรายขัดให้เรียบแล้วทาสีเงินทับ

เมื่อได้ส่วนต่าง ๆ ของหอกชนิด อันได้แก่ ด้ามหอก ใบหอก และกระบี่หอก ตามที่ต้องการแล้ว นำทั้ง 3 ส่วนมาประกอบเข้าด้วยกัน โดยนำกระบี่มาวางตรงส่วนบนของด้ามหอก ตอกตะปูตรึงให้แน่น ใส่โคนของใบหอกลงในช่องของด้ามหอกที่เจาะไว้ ตอกตะปูยึด จากนั้นจึงทาสีเงินที่ใบหอกลงมาจนถึงส่วนของด้ามหอกประมาณ 3 เซนติเมตร ส่วนด้ามหอกทาสีดำ แล้วจึงนำผ้าสีทองกว้างประมาณ 2.2 เซนติเมตร ทากาวพันรอบด้ามตรงรอยต่อระหว่างสีเงินกับสีดำ เพื่อความสวยงาม

นอกจากนี้ จากการสังเกตลักษณะของหอกชนิดสำหรับการแสดงละคร ซึ่งเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานพระนคร พบว่ามีความยาวประมาณ 1.50 เมตร ส่วนด้ามทำด้วยไม้มีลักษณะกลม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 เซนติเมตร ใบหอกทำด้วยเขาควาง ยาวประมาณ 20 เซนติเมตร กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร มีลักษณะแบน ตรงส่วนปลายตัดเป็นมุม มีลักษณะแหลมเล็กน้อย ตรงกลางตามแนวยาวของใบหอกมีลักษณะเป็นเหลี่ยมออกมาเล็กน้อย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 147 แสดงอาวุธหอกซัดที่ใช้รำในละครใน เรื่อง อิเหนา จากงานเครื่องแต่งกายส่วนการแสดง สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร

ในภาพเป็นลักษณะของหอกซัดที่ใช้แสดงในละครใน เรื่อง อิเหนา ของกรมศิลปากร มีความยาวประมาณ 1 เมตร ทำมาจากไม้ทั้งอัน ไขหอกทาสีเทา ด้ามหอกทาสีดำ ตรงคอหอกสวมกระบัง และพันด้วยผ้าคาดสีทองประดับเพื่อความสวยงามและเพื่อให้คล้ายหอกซัดจริง อันเป็นหอกซัดชนิดคอกทอง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ลักษณะหอกซัดที่กรมศิลปากรใช้ไว้ในละครในเรื่อง อิเหนา ตรงบริเวณรอยต่อระหว่างใบหอกกับด้ามหอกนั้น มีกระบังกันอยู่ แต่ตามที่ได้ศึกษาถึงลักษณะของหอกซัดจริง และหอกซัดที่เคยใช้สำหรับแสดงละครในสมัยก่อน ซึ่งมีจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานพระนคร พบว่าไม่มีกระบังตรงบริเวณดังกล่าว ในกรณีเช่นนี้ อ. ประเมษฐ์ บุณยะชัย ได้แสดงความคิดเห็นว่า "อาจเป็นเพราะไม่ได้ศึกษาถึงลักษณะของหอกซัดจริงว่ามีลักษณะอย่างไร ซึ่งลักษณะของหอกโดยทั่วไปจะมีกระบังอยู่ แต่หอกซัดนั้นไม่มีกระบัง"^{๕๐} นอกจากนี้ นายบานเย็น โรหิตะดิษ ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "หอกซัดไม่มีกระบัง แต่เมื่อผู้สั่งต้องการรูปแบบอย่างไร ก็ต้องทำตามรูปแบบนั้น ซึ่งอาจยึดตามลักษณะของหอกชนิดอื่น ๆ อีกทั้งเมื่อทำแล้วมีความสวยงาม และไม่มีใครท้วงติงในเรื่องนี้ จึงยึดตามรูปแบบนี้เรื่อยมา"^{๕๑}

การถือหอกซัด

ลักษณะการถือหอกซัดที่ได้ศึกษาจากการแสดงละครในเรื่อง อิเหนา ตอนตีกรรหมังกุหนิง พบว่า มี 3 ลักษณะ ได้แก่

1. ถือข้างละอัน
2. ถือ 2 อันในมือเดียว
3. ใช้ 2 มือถือทั้ง 2 อัน

1. ถือหอกซัดข้างละอัน มี 2 วิธี ได้แก่

วิธีที่ 1 ถือหอกซัดข้างละอัน โดยกำบริเวณตรงกลางด้ามหอกซัดด้วยนิ้วทั้ง 4 แยกนิ้วหัวแม่มือออกมาจับหอกซัดไว้ เพื่อช่วยบังคับทิศทางดังภาพ

^{๕๐} สัมภาษณ์ ประเมษฐ์ บุณยะชัย, อาจารย์ประจำ วิทยาลัยนาฏศิลป์-กรุงเทพฯ, 26 มีนาคม 2540.

^{๕๑} สัมภาษณ์ บานเย็น โรหิตะดิษ, ช่างทำอาวุธที่ใช้ในการแสดงละคร, 14 กันยายน 2539.

ภาพที่ 149 แสดงการถือหอกขีดข้างละอัน วิธีที่ 1

การถือตามลักษณะในภาพ เป็นการว่าใช้บทกับคำว่า "กั้นกลาง"

วิธีปฏิบัติ ถือหอกขีดข้างละอัน กางแขนทั้งสองออกตึงระดับไหล่

เท้าขวาก้าวข้าง เอียงศีรษะข้างขวา เห็นผ้าแดงข้างขวา เพื่อแสดงให้ทราบว่า เป็นการรบนหลังม้า นอกจากนั้นการถือหอกขีดข้างละอัน สามารถปฏิบัติในท่าว่าต่าง ๆ ได้หลายท่า เช่น ท่าเงือก ท่าพุ่งหอก ท่าขี่ม้า (ขณะโชนกเท้า) เป็นต้น แต่ต้องเปลี่ยนตำแหน่งมือและลักษณะการคว่ำ-หงายของมือด้วย

วิธีที่ 2 กำหอกขีดด้วยนิ้วทั้ง 5 โดยกำอยู่บริเวณตรงกลางของด้าม
 หอกขีด ให้คมหอกอยู่ทางด้านนิ้วหัวแม่มือ ซึ่งการถือลักษณะนี้ใช้เฉพาะเมื่อต้องการ
 จะควงหอกขีด

สถาบันวิทยบริการ
 ภาพที่ 150 แสดงการถือหอกขีดข้างละอัน วิธีที่ 2
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิธีปฏิบัติ กำหอกขีดหลวม ๆ แล้วยกขึ้นข้างหน้า ระดับสายตา จากนั้น
 หมุนข้อมืออย่างรวดเร็วเป็นลักษณะเลข 8 นอน พร้อมกับเคลื่อนลำแขนที่วางปลาย
 ไปมา หอกขีดจะหมุนและเคลื่อนไปมา ในการควงสามารถควงได้หลายครั้งตาม
 ถนัดและความหมายของบท

ทั้งนี้ ท่าควงหอกซัดสามารถกระทำได้ 2 แบบ คือ ควง 2 มือพร้อมกัน (ดังที่กล่าวมาแล้ว) กับควงมือเดียว ปฏิบัติโดยใช้มือใดมือหนึ่ง (ส่วนใหญ่จะใช้มือขวา) ทำท่าควง ส่วนอีกมือหนึ่งจับหอกซัดดังลักษณะที่ 1 ให้มืออยู่ระดับวงล่าง ปลายหอกเฉียงขึ้นทางด้านหน้า

2. ถือหอกซัด 2 อันในมือเดียวกัน มี 2 วิธี ได้แก่

วิธีที่ 1 ใช้มือใดมือหนึ่งถือหอกซัดทั้ง 2 อัน โดยใช้นิ้วชี้กับ นิ้วหัวแม่มือค้ำทางด้านโคนของด้ามหอกซัด นิ้วที่เหลือนั้นเรียงชิดกันเพื่อช่วย ประคองไว้ ส่วนอีกมือหนึ่งใช้ร่าในท่าต่าง ๆ

ภาพที่ 151 แสดงการถือหอกซัด 2 อันในมือเดียวกัน วิธีที่ 1 ในท่าชี้มา

วิธีปฏิบัติ การถือหอกซัด 2 อันในมือเดียว ตามวิธีที่ 1 ในท่าชี้มา จะต้องใช้เฉพาะมือขวาถือเท่านั้น และให้ปลายหอกซัดตั้งขึ้นพาดไปตามลำแขน มือซ้ายจับที่หุ้ม่า ยกเท้าซ้ายขึ้นทางด้านหน้า

นอกจากนั้น ยังพบว่า การถือหอกขีด 2 อันในมือเดียว ตามวิธีที่ 1 นี้ สามารถเปลี่ยนตำแหน่งของมือไปอยู่ในระดับต่าง ๆ ตามท่ารำนั้น ๆ ดังภาพ

ภาพที่ 152 แสดงการถือหอกขีด 2 อันในมือเดียว ตามวิธีที่ 1 ในท่าเจ็ดฉิน

วิธีปฏิบัติ ถือหอกขีด 2 อันด้วยมือขวา ตามวิธีที่ 1 ชกฝ่าแขนขวาอยู่ในระดับวงหงาย หักข้อมือให้ปลายหอกขีดตกลงมือซ้ายตั้งวงอยู่ข้างหน้าระดับปากยื่นแตะเท้าซ้าย เอียงศีรษะข้างขวา เหน้ม้าแฝงที่สะเอวข้างขวา เพื่อแสดงให้ทราบว่าเป็นการใช้อาวุธหอกขีดขณะอยู่บนหลังม้า

วิธีที่ 2 ใช้มือใดมียหนึ่งกำหอกซัดทั้ง 2 อัน และแยกนิ้วหัวแม่มือ ออกมาชันด้ามหอกซัดไว้เพื่อช่วยบังคับทิศทาง ในการถือจะต้องให้ปลายหอกซัด ชี้เฉียงขึ้นทางด้านหน้า ดังภาพ

ภาพที่ 153 แสดงการถือหอกซัด 2 อันในมือเดียว ตามวิธีที่ 2

วิธีปฏิบัติ การว่าตีบทว่า "ไม่" ดังในภาพกระทำโดยมือขวาถือหอกซัด 2 อันในมือเดียว ตามวิธีที่ 2 มือซ้ายแบ ดึงแขนระดับไหล่ เอียงศีรษะข้างซ้าย ขึ้นแตะแก้มขวา เหน็บม้าแฝงที่สะเอวข้างขวา

3. ใช้ 2 มือถือทั้ง 2 อัน มี 2 วิธี ได้แก่

วิธีที่ 1 คว่ำมือทั้งสองกำด้ามหอกซัดทั้ง 2 อันไว้ด้วยกัน ดังภาพ

ภาพที่ 154 แสดงการถือหอกซัดโดยใช้ 2 มือถือทั้ง 2 อัน ตามวิธีที่ 1

วิธีปฏิบัติ ว่าใช้อาวุธหอกซัดทำชิงคลอง ดังในภาพ กระทำโดยถือหอกซัด 2 อันด้วยมือทั้งสอง ตามวิธีที่ 1 ซึ่งทำนี้อยู่ในบทรบ เป็นการต่อสู้ของตัวละคร 2 คน เช่น อีเหนากับท้าวกระหมังกุหนิง ในทางการแสดงจึงใช้ผู้แสดง 2 คน ยืนหันหน้าไปทางเดียวกัน ต่างหันปลายหอกซัดไปทางฝ่ายตรงข้าม หอกซัดจะอยู่ในลักษณะแนวนอน มือที่อยู่ทางด้านในนอกจากจะกำหอกซัดของตนแล้ว ยังต้องรวบหอกซัดของอีกฝ่ายไว้ด้วย ผู้รำเห็นม้าแพงที่สะเอด้านขวา

วิธีที่ 2 รวบหอกซัดทั้ง 2 อัน มือหนึ่งคว่ำอีกมือหนึ่งหงายกำรอบ
หอกซัด ซึ่งการถือลักษณะนี้พบว่ามี 2 ท่า ได้แก่ ท่าแยกหอกซัดเมื่อรำท่าชิงคลอง
เสรีจ* กับท่าที่ใช้ด้ามหอกซัดตีกันประกอบบทรบ

- การถือหอกซัดขณะท่าท่าแยกหอกซัดเมื่อรำท่าชิงคลองเสรีจ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 155 แสดงการถือหอกซัดโดยใช้ 2 มือถือทั้ง 2 อัน ตามวิธีที่ 2
ในท่าชิงคลอง

วิธีปฏิบัติ ผู้แสดงทั้งสองฝ่ายต่างก้าวข้างโดยเท้าที่อยู่ด้านนอกมอง
หน้ากัน มือนอกคว่ำลงท่าทางด้านด้ามหอกซัด ส่วนมือที่อยู่ด้านในหงายรองรับทาง
ด้านปลายหอกซัด เหน็บม้าแฉงที่สะเองด้านขวา

นอกจากนั้น ในการแสดงยังสามารถใช้อาวุธหอกชนิดทำทำฟันแทนอาวุธ
กระบี่ ดังที่พบในบทของอิเหนาที่กล่าวชวนท้าวกระหมังกุหนึ่งรบกันด้วยกระบี่
ดังบทที่กล่าวไว้ว่า

".....ตีกระบี่ให้เห็นฝีมือกัน" ซึ่งผู้แสดงปฏิบัติโดย ยืนตะเท้า
ข้างใดข้างหนึ่ง มือซ้ายเท้าสะเอว มือขวารวบหอกชนิดทั้งสองในมือเดียว ตาม
วิธีที่ 2 จากนั้นยกหอกชนิดขึ้นข้างหน้าแล้วฟาดปลายหอกชนิดลงลักษณะเดียวกับทำ
ฟาดกระบี่

ทวน

ประวัติและลักษณะของทวนจริง

ประวัติของทวน

ทวน เป็นอาวุธชาวสำหรับพลช้างพลม้าใช้ต่อสู้กับข้าศึก มีผู้เรียบเรียง
เรื่องเกี่ยวกับประวัติของทวนที่มีเริ่มแรกในแถบทางยุโรป พอจะสรุปได้ดังนี้^{๕๒}

อาวุธทวนมีผู้เริ่มใช้เมื่อประมาณ 300 ปีก่อนพุทธศักราช โดยทหารม้า
ในกองทัพอัสสิเรียได้ดัดแปลงหอกให้มีขนาดเล็กลง และมีน้ำหนักเบา เพื่อให้
เหมาะแก่การใช้บนหลังม้า พร้อมทั้งได้เรียกชื่อใหม่ว่า "ทวน"

การใช้ทวนในสมัยแรก ทหารจะถือคอนไปเฉยๆ จึงดูเกะกะไม่สะดวก
แก่การขี่ม้า อีกทั้งตัวม้าก็หายาก ฉะนั้นทหารม้าที่ใช้ทวนจึงมีจำนวนน้อย ต่อมา

^{๕๒} สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 13 หน้า 8340-8347.

ในระหว่างช่วง พ.ศ. 938-996 ได้เกิดอศวินขึ้นในยุโรป ทหารพวกนี้ใช้ทวน และดาบเป็นอาวุธหลัก แต่ก็มีจำนวนน้อย เนื่องจากม้าและทวนมีราคาแพง การฝึกอบรมค่อนข้างยากต้องใช้เวลา นาน อีกทั้งการเป็นอศวินนั้นต้องมีภูมิกษัตริย์มาก จึงมีแต่ลูกผู้มีสกุลกับผู้มีฐานะดีเท่านั้น โดยจะใช้เป็นอาวุธต่อสู้กันบนหลังม้า

ต่อมาเมื่อเกิดอาวุธยิงขึ้น หน้าทีของทหารม้าจึงถูกจำกัดให้เหลือน้อยลง ทวนที่เคยใช้จึงถูกยกเลิกไปแล้วใช้ปืนและดาบแทน แต่ในระยะหลังได้นำทวน กลับมาใช้อีกครั้งโดยดัดแปลงให้มีขนาดเล็กลงและน้ำหนักเบา เพื่อให้ได้ผลดี ในการประจัญบานกับทหารม้า แต่ถึงกระนั้น ทวนก็ยังเป็นอาวุธชาว เกะกะ ไม่ เหมาะในการถือเข้าไปในพื้นที่ที่กำลังรบกันอยู่ ทหารม้าที่เคยใช้ทวนจึงต้องมี ดาบและปืนพกเป็นอาวุธประจำกายเพิ่มขึ้นอีก

ในราวพุทธศตวรรษที่ 24 ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันออกซึ่งมี รัสเซีย เป็นผู้นำได้ริเริ่มการใช้ทวนในการรบขึ้นมาใหม่ ซึ่งปรากฏว่ากรมทหารม้า โปแลนด์ ที่พระเจ้านโปเลียนได้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2350 ได้สร้างชื่อเสียง การใช้ทวนไว้ในวงการทหารสมัยนั้นมาก ซึ่งกล่าวกันว่า ทหารราบหน่วยนี้พอใจที่ จะตะลุมบอนด้วยทวนมากกว่าการยิง หลังจากนั้น 4 ปี พระเจ้านโปเลียนได้ เปลี่ยนเหล่าทหารราบที่รบบนพื้นดินทั้งหมด 9 กรม มาเป็นกรมทหารม้าใช้ทวนและ ต่อมาไม่นานทางประเทศอังกฤษได้เกิดความเลื่อมใสในการใช้ทวนของทหารม้านี้ จึงเริ่มก่อตั้งทหารม้าใช้ทวนขึ้นในปี พ.ศ. 2359

เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 25 ประเทศต่าง ๆ ได้เลิกใช้ทวนรบ แต่ได้ เปลี่ยนมาใช้ในด้านตำรวจเกียรติยศของประเทศ คือ ใช้ในกองทัพทหารม้ารักษา พระองค์เมื่อพระราชพิธีหรือต้อนรับแขกเมืองของประเทศ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมี ประเทศเยอรมันที่ให้ทหารม้าใช้ทวนรบอยู่ ดังที่ปรากฏว่า เมื่อเริ่มสงครามโลก ครั้งที่ 1 ใน พ.ศ. 2457 ซึ่งเป็นสงครามปืนกลแล้ว แต่ทหารเยอรมันก็ยังคง ใช้ทวนเข้าปะทะกับทหารของอังกฤษ ก่อให้เกิดความเสียหายมากมาย พอหลัง จากนั้นก็เลิกใช้ทวนในการรบ แต่ได้ใช้เป็นสัญลักษณ์ของเหล่าทหารม้า และใช้ ในพระราชพิธีในประเทศที่ยังมีพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น

สำหรับในประเทศแถบตะวันออก มีเอกสารเกี่ยวกับทวนเพียงเล็กน้อย จากตำราพิชัยสงครามฮินดู ซึ่งมีผู้สืบค้นไว้ ความว่า "ทหารอินเดียได้ใช้ทวน เป็นอาวุธประจำกายมาแต่โบราณ"^{๕๓} พงศาวดารจีน เช่น สามก๊ก มีกล่าวถึง ทหารใช้ทวนรบในสงครามหลายตอน และจะขอยกมากล่าวเพียงเหตุการณ์เดียว ความว่า "...ลิโป้เข้ารบกับเตียวหุยถึงลิบห้าเพลงก็มีได้แพ้ชนะกัน ทวนอุ้มนั้น ดังนั้นจึงซับม้าเข้ารบได้สามสิบเพลง เล่าปีจึงซับม้าถือกระบี่สองมือเข้าช่วยรบ ลิโป้เข้ารบแทงเล่าปี่ด้วยทวน..."^{๕๔} และในเรื่องราชาธิราช เช่น ครั้งที่ สมิงพระรามซีกม้าวกเป็นเพลงโคมเวียนเข้ารบกับกามะณี กามะณีซีกม้าเป็นเพลง ผ่านมาก จนกระทั่งสมิงพระรามได้ที่ ก็สอดทวนแทงถูกชอกรักแร้"^{๕๕}

ส่วนในกองทัพไทยนั้น เกี่ยวกับประวัติการใช้ทวนมีขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏ หลักฐานที่แน่ชัด แต่จากหนังสือประวัติกองทัพไทย ได้มีผู้กล่าวถึงเรื่องการจัดหา อาวุธและเสบียงในสมัยสุโขทัยว่า "อาวุธที่ใช้รบในสมัยนั้นเป็นอาวุธประจำกาย ทั้งสิ้น เช่น ของ้าว หน้าไม้ เกาทัณฑ์ ทวน ..." ^{๕๖} ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า ใน สมัยสุโขทัยมีการใช้ทวนเพื่อเป็นอาวุธสู้รบแล้ว และจากการได้พบเอกสารที่ แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คือ เถลงพ่าย ของสมเด็จพระ มหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานูชิตชินโนรส ที่กล่าวว่า "ถือทวนมาศฟ้อนพ่าย ลาง

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า 8347.

^{๕๔} พระยาพระคลัง (หน), สามก๊ก พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2511), หน้า 83.

^{๕๕} _____, ราชาธิราช (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2515), หน้า 40.)

^{๕๖} กองบัญชาการทหารสูงสุด, กรมการศึกษาวิจัย, กองประวัติศาสตร์ และพิพิธภัณฑ์ทหาร, ประวัติกองทัพทหารไทยในรอบ 200 ปี พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2525), หน้า 17.

เกาะสาขศรน้ำ"^{๕๗} และ "ต่างเข้ารอกุเข้าโรม ทวนแทงโถมทวนทบ"^{๕๘} ทำให้พอจะเชื่อได้ว่า ในสมัยอยุธยาตอนปลายรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทหารม้ามี่ทวนใช้แล้ว อีกทั้งจากเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็มื่กล่าวถึงการใช้ทวนอยู่หลายเหตุการณ์ ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2

นอกจากนี้ได้พบหลักฐานซึ่งมีผู้เรียบเรียงไว้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2441 ทหารม้าได้ใช้ทวนยาว 3 เมตร ปลายทวนติดธงสีชายทางเหยี่ยว ซึ่งน่าจะเป็นทวนที่ใช้ในการรบ ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการจัดทหารเข้าชบวนหน้าเสด็จพระราชดำเนินในพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งทหารต้องแต่งตัวเต็มยศได้เปลี่ยนไปใช้ทวนที่มีพู่แทนและได้ใช้มาจนบัดนี้ อีกทั้งปัจจุบันยังได้พบทวนที่มีพู่ประดับอยู่ร่วมกับอาวุธยาวอื่น ๆ ในราวเก็บตั้งที่พิพิธภัณฑสถานพระนคร

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าทวนจัดเป็นอาวุธยาว แต่ปัจจุบันในส่วนของวิชากระบี่กระบองไม่ค่อยพบการต่อสู้โดยใช้ทวน ที่พบมากมักเป็น ง้าว กับพลองจากการสัมภาษณ์นายชิต ชีเชิญ เกี่ยวกับท่าไม้รำของทวนที่ถ่ายถอดสืบกันมาจากอาจารย์นาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา บรมครูทางวิชากระบี่กระบองสายหนึ่ง พบว่ามี 12 ไม้รำ ดังต่อไปนี้

1. ลอยชาย
2. พับศอก
3. ทวนหน้า

^{๕๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระบรมนาถบพิตร, เพลงฟาย กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานสัปดาห์แห่งวรรณคดี (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สีวพร, 2505), หน้า 107.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

4. รูดขีด
5. ส่องกล้อง
6. ปกหน้าปกหลัง
7. ชัดหลัง
8. ใต้ราวบน
9. กรายทวน
10. ใต้ราวล่าง
11. ลดล่อ
12. วาดสลัป^{๕๐}

ลักษณะของทวน

ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับลักษณะของทวนในช่วงที่ประเทศทางแถบยุโรปเริ่มใช้ คือเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๓๘-๑๑๖ พอดีสรุปถึงลักษณะได้ดังนี้^{๕๐}

คันทวน ทำด้วยไม้ที่เหนียว เมื่อถูกแรงกระแทกจะอ่อนตัวได้ ไม่หักง่าย เหล็กกลมเรียวเล็ก จากด้ามไปหาปลายยาวประมาณ 3 - 4.5 เมตร

ด้ามทวน อยู่ทางด้านโคนของด้าม กลึงลดส่วนลงให้มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 เซนติเมตร บางครั้งจะเจาะให้เป็นร่องไปตามความยาวของด้าม เพื่อให้จับได้ถนัด ไม่ลื่น ตอนช่วงบนของด้ามจะสวมกระบังมือมีลักษณะเป็นแป้นกลม ๆ รูปฝ่ามือ ตอนส่วนล่างที่ติดกับมือจับมีลักษณะแผ่กว้างออก มีเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 12.5 - 30 เซนติเมตร เพื่อป้องกันไม่ให้มือที่จับถูกอาวุธของข้าศึก

^{๕๐} สัมภาษณ์ ชิด ชีเชิญ, 22 ตุลาคม 2540.

^{๕๑} สารานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 13, หน้า 8448-8450.

โคนด้าม อยู่ปลายสุดของด้ามทวน จะเหลาให้แหลมแล้วหุ้มด้วยโลหะ เพื่อใช้ปักหรือเสียบลงบนที่ปักทวนซึ่งติดยื่นออกมาจากผนังข้างม้า ในเวลาที่ผู้อยู่บนหลังม้ายังไม่ต้องการจะใช้ทวน ได้มีโอกาสพักแขนขวาที่จับทวนให้อยู่ในลักษณะตั้งฉาก อีกทั้งการเสียบทวนลงในลักษณะนี้ เมื่อเสียบลงหลายอันจะทำให้ดูมีระเบียบ สามารถหยิบมาใช้ได้ง่าย

ตอนปลายสุดของทวนสวมครอบด้วยโลหะ มีลักษณะเป็นสามแฉก แยกผายออกคล้ายกับกลีบจำปา เพื่อกันลื่นเมื่อแทงกระทบกับเกราะโลหะของอัศวินคู่ต่อสู้ ทั้งนี้เพราะเกราะโลหะที่อัศวินสวมต่อสู้กันนั้นมีน้ำหนักมาก หากโดนทวนแทงตกจากหลังม้าก็ถือว่าแพ้ เนื่องจากซากที่จะลุกขึ้นมาขี่ม้าได้อีก

ต่อมาในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 24 ลักษณะของทวนจะมีน้ำหนักเบาขึ้น แต่ละประเทศที่ใช้จะกำหนดรูปแบบตามความคิดเป็นของตน ซึ่งสามารถจะสรุปเป็นกลาง ๆ ได้ว่า

คันทวนทำด้วยไม้เหนียว เช่น ไม้แอช เหลาให้กลม ขาวตั้งแต่ 2.75-3.60 เมตร ปลายทวนทำด้วยโลหะปลายแหลม อาจทำให้มีลักษณะแบนคล้ายใบหอก แต่เคยพบว่า บางประเทศก็ทำเป็นรูปหลาวมี 4 คนก็มี ถัดจากปลายโลหะลงมาถึงคอทวนจะติดอยู่ที่ทำจากขนสัตว์ ประมาณกึ่งกลางของคันทวนมีเชือกทำเป็นห่วงพันและผูกติดไว้แน่น ใช้สำหรับสอดแขนเข้าไปในห่วงนี้ เพื่อป้องกันไม่ให้ทวนหลุดจากมือเมื่อขณะอยู่บนหลังม้า ตรงโคนของคันทวนมีโลหะหุ้มเพื่อสอดลงในช่องหนังซึ่งติดอยู่กับโกลนด้านขวาขณะเมื่อขี่ม้า

จากการศึกษาถึงลักษณะทวนที่พบในประเทศไทย กล่าวโดยสรุปได้ว่า ทวนมีความยาวประมาณ 3 - 4.5 เมตร ประกอบด้วยใบทวนและด้ามทวน ใบทวนทำด้วยเหล็กปลายแหลม เรียวเล็ก น้ำหนักเบา มีความคมทั้ง 4 ด้าน ด้ามทวนทำด้วยไม้ มีลักษณะกลมและยาว โคนด้ามทวนเรียวลงเล็กน้อย ที่สำคัญทวนต้องไม่มีกระบังตรงรอยต่อระหว่างใบทวนกับด้ามทวน แต่มีพู่ขนสัตว์ติดไว้โดยรอบ พู่นี้ทำมาจากขนจามรี ผูกไว้เพื่อเพิ่มความงามให้แก่ตัวทวนเท่านั้น

ไม่ได้ใช้ในทางการรบ^๑ มีสีต่าง ๆ เช่น สีขาว สีแดง เป็นต้น ผู้ที่ใช้นี้อาจ
เปลี่ยนไปใช้แถบแพรสีต่าง ๆ ก็มี^๒ นอกจากนี้ทวนที่ไม่มีพู่ก็มีเช่นกัน^๓

ภาพที่ 156 แสดงลักษณะของทวนจริง

ที่มาของภาพ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ในภาพเป็นลักษณะของทวนจริง ซึ่งเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานพระนคร
มีความยาวประมาณ 3 เมตร ด้ามทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ส่วนใบทวนทำจากเหล็กกล้า
ตรงบริเวณคอทวนมีพู่ประดับอยู่

^๑ พระยาอนุมานราชชน, บันทึกความรู้ต่าง ๆ เล่ม 4 (พระนคร :
ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิwap, 2506), หน้า 41.

^๒ สารานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 13, หน้า 8340.

^๓ พระยาอนุมานราชชน, เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

ลักษณะทวนที่ใช้รำของตัวพระในละครใน เรื่อง อิเหนา

จากการศึกษาลักษณะทวนที่กรมศิลปากรใช้รำในละครใน เรื่อง อิเหนา* มีลักษณะดังนี้ คือ คันทวนทำจากไม้ทั้งหมด ยาวประมาณ 1.60 เมตร แยกเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ ได้แก่ ปลายทวนทาสีเงิน พู่ประดับที่คอทวนซึ่ง พบว่ามีสีแดงกับสีขาว และด้ามทวนมีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอก ทาสีดำ สีน้ำตาล หรือไม้ทาสี แต่ลงแล็คเกอร์ให้เป็นเงา ซึ่งจะอธิบายถึงลักษณะและวิธีทำทวนที่ใช้รำในละครใน เรื่อง อิเหนา ดังนี้

วิธีทำ จะเริ่มทำปลายทวนกับด้ามทวนก่อน จากนั้นจึงนำทั้งสองส่วน มาประกอบกัน ทาสี แล้วจึงประดับด้วยพู่ที่เตรียมไว้ จากการสัมภาษณ์นายบานเย็น ทรหิตะดิษ ได้ความว่า^๔

ปลายทวน ทำจากไม้ที่มีความยาวประมาณ 28 เซนติเมตร มีลักษณะ คล้ายปลายทวนจริง นั่นคือ เป็นลักษณะสี่เหลี่ยม คมทั้งสี่ด้านปลายบานออกเล็กน้อย หรืออาจทำให้มีลักษณะเรียวเล็กคล้ายใบหอกก็ได้ (ซึ่งลักษณะของปลายทวนจริง นั้นก็มีหลายลักษณะ) หากทำปลายทวนในลักษณะแรกขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางจะโต ไล่เลี่ยกับด้ามทวน โคนของปลายทวนตัดให้เหมือนโคนของใบหอกชัด เพื่อที่จะ สอดลงที่ด้ามทวนในลักษณะเดียวกัน แล้วใช้กระดาษทรายขัดให้เรียบ

ด้ามทวน ใช้น้ไม้หรือไม้ไผ่ก็ได้ ยาวประมาณ 1.30 เมตร โดยเหลา ให้กลม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 8.5 เซนติเมตร ตรงบริเวณบนสุดของด้ามทวนเหลาให้เรียวลง เพื่อสะดวกในการปักลงตรงที่เก็บอาวุธ จากนั้นใช้กระดาษ ทรายขัดให้เรียบ

*ทวนอันเดียวกัน นอกจากจะใช้รำในละครใน เรื่อง อิเหนา แล้ว ก็สามารถนำไปใช้รำในละครเรื่องอื่นได้ เช่น ราชธานีราช เป็นต้น

^๔ สัมภาษณ์ บานเย็น ทรหิตะดิษ, 26 กันยายน 2539.

ผู้ ทำจากไหมพรม สีแดง หรือขาว จำนวนมากพอที่จะติดได้รอบคอตวน ยาวประมาณ 60 เซนติเมตร ซึ่งการเลือกใช้สีผู้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงลักษณะอาวุธที่ตัวละครนั้น ๆ ใช้^{๖๕} จากนั้นใช้ไหมพรมสีเดียวกัน ถักบริเวณกึ่งกลางแล้วพับครึ่งลงมา ก็จะได้ผู้ที่หนาขึ้น

เมื่อได้ส่วนประกอบทั้งหมด นำปลายทวนมาสอดลงในด้ามทวนที่เจาะรูไว้ แล้วตอกตะปูเพื่อความแข็งแรง จากนั้นทาสีปลายทวนด้วยสีเงิน ด้ามทวนทาสีดำหรือสีน้ำตาล หรือลงเฉพาแวล็ดเกอร์ก็ได้ โคนด้ามที่เรียวลงนั้นทาสีทอง ส่วนบริเวณคอตวนอาจทาสีทองหรือติดผ้าสีทองระยับก็ได้ (ผ้าตาด) เมื่อสีแห้งแล้วใช้กาวติดผู้รอบคอตวนเป็นอันเสร็จ

เป็นที่น่าสังเกตว่าทวนที่ใช้ว่าสั้นกว่าทวนจริงมาก ทั้งนี้ อ. วัชณี เมษะมาน ได้กล่าวว่า "สาเหตุที่ทำอาวุธว่าสั้นและเล็กกว่าอาวุธจริงนั้น เพราะอาวุธที่ใช้ว่าต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในเรื่องของความยาวของทวน กับความสูงของผู้ใช้ ซึ่งมีทั้งตัวสูงและไม่สูง ความคล่องตัวขณะรำ ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการใช้ที่ไม่เหมือนกันระหว่างทวนจริงกับทวนในละคร"^{๖๖}

นอกจากนั้นยังพบว่ารูปแบบของทวนตามคำอธิบายในหนังสือบันทึกความรู้ต่าง ๆ ของพระยาอนุমানราชชนกกล่าวว่า "ทวนไม่มีกระบี่บังคอ แต่มีผู้แทน"^{๖๗} สำหรับเรื่องนี้ นายบานเย็น โรหิตะดิษ แสดงความคิดเห็นว่า "อาจเป็นเพราะ

^{๖๕} สัมภาษณ์ วัชณี เมษะมาน, 3 กันยายน 2539.

^{๖๖} หากทำทวนที่มีกระบี่บัง ในเวลาที่ประกอบแต่ละส่วนเข้าด้วยกันจะต้องสวมกระบี่บังลงก่อนแล้วจึงสอดโคนของปลายทวนลงที่หลัง ส่วนวิธีทำกระบี่บังใช้หนังที่หนา ตัดเป็นรูปวงกลม เจาะรูตรงกลาง เพื่อให้โคนของปลายทวนสอดลงได้

^{๖๗} สัมภาษณ์ วัชณี เมษะมาน, 3 กันยายน 2539.

^{๖๘} บันทึกความรู้ต่าง ๆ เล่ม 4, หน้า 23.

ผู้ทำมีความคุ้นเคยกับอาวุธชาวชนิอื่นที่มีกระบี่งคอ เช่น หอก เมื่อทำทวนซึ่ง
เป็นอาวุธชาวที่คล้ายกับทวน ประกอบกับไม่ได้ศึกษาถึงลักษณะที่แท้จริง เมื่อได้
สมบูรณ์แล้ว มีความสวยงามมองดูไม่ขัดกับลักษณะของทวนมากนัก อีกทั้งไม่มี
ใครทักท้วงในเรื่องนี้ จึงทำกันมาจนถึงทุกวันนี้^{๑๐}

ภาพที่ 157 แสดงลักษณะของทวนที่ใช้รำในละครใน เรื่อง อิเหนา
จากงานเครื่องแต่งกาย ส่วนการแสดงสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร

^{๑๐} สัมภาษณ์ บานเย็น ตรีหิตะดิษ, 26 กันยายน 2539.

ในภาพเป็นลักษณะของทวนที่ใช้ไว้ในละครในเรื่อง อีเหนา มีความยาว 1.60 เมตร ทำจากไม้ทั้งอัน แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ คมทวน กับด้ามทวน คมทวน หรือปลายทวน ทำเลียนแบบทวนจริงนั่นคือ ทำเป็นลักษณะสี่เหลี่ยมคมทั้ง 4 ด้าน ปลายสุดมีความแหลมเล็กน้อย ทาสีเงินทับ ด้ามทวนมีลักษณะกลม ยาวประมาณ 1.30 เมตร ทาสีน้ำตาลเข้ม ตรงปลายสุดของโคนทวนมีลักษณะเรียวลงเล็กน้อย เพื่อใช้สำหรับเสียบลงในที่เก็บทวน และทาสีบริเวณนั้นด้วยสีทองตรงคอทวนมี พู่สีแดงทำจากไหมพรมประดับรอบ ส่วนระหว่างรอยต่อคมทวนกับด้ามทวนนั้น จะเห็นว่ามีกระบังติดอยู่ ซึ่งช่างอาจทำขึ้นเพื่อความสวยงาม แต่ตามลักษณะของทวนจริงแล้ว จะต้องไม่มีกระบัง

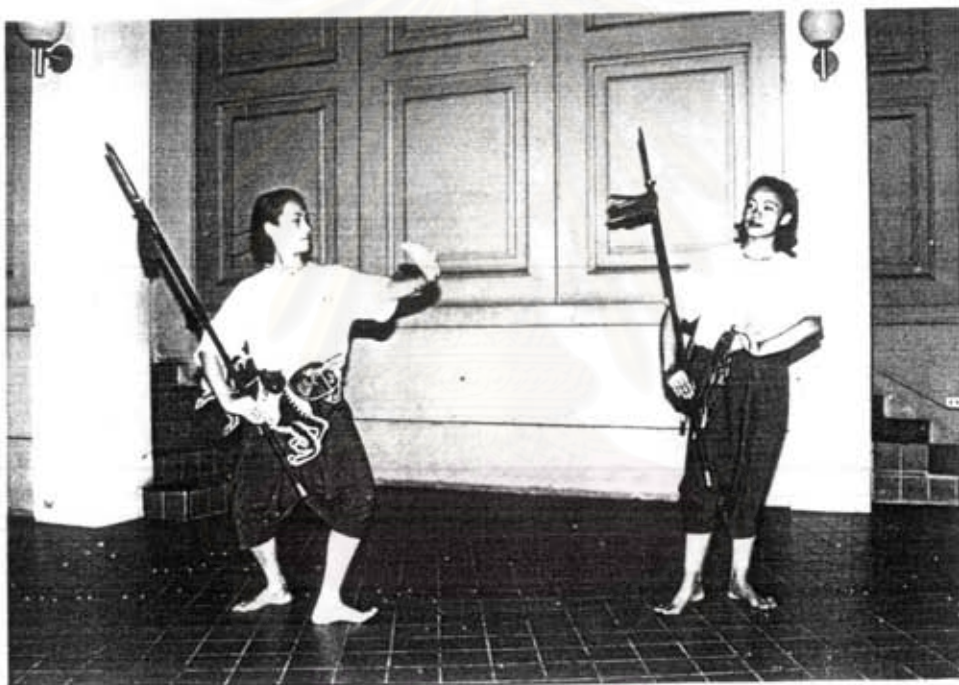
วิธีถือทวนเพื่อรำ

ลักษณะการถือทวนที่พบในการแสดงละครในเรื่อง อีเหนา ตอน ตอน ตีกกระหมังกุหนิง มี 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ถือทวนมือเดียว
2. ถือทวน 2 มือ

1. ถือทวนมือเดียว มี 3 วิธี ดังจะกล่าวเป็นลำดับต่อไปนี้

วิธีที่ 1 ใช้มือใดมือหนึ่งถืออยู่ระดับชายพก แขนจะอยู่ในลักษณะวางล่าง ใช้นิ้วชี้กับนิ้วหัวแม่มือค้ำไว้ ส่วนนิ้วที่เหลือนั้น เรียงชิดกันประคองคันทวนไว้ ปลายทวนพาดไปตามลำแขน อีกมือหนึ่งใช้รำในท่าต่าง ๆ ดังภาพ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาพที่ 158 แสดงการถือทวนมือเด็ชว ตามวิธีที่ 1

วิธีปฏิบัติ การถือทวนมือเด็ชว ตามวิธีที่ 1 ในท่าซุ่มม้าตั้งผู้ว่าด้านขวา จะต้องถือทวนด้วยมือขวาเท่านั้น ส่วนมือซ้ายจับที่หุ้มน้าแฉง ยืนตะเท้าขวา ส่วนผู้ว่าทางด้านซ้ายท่าทำดิบท "เรือก" ด้วยการถือทวนวิธีเด็ชวกัน ก้าวเท้าซ้ายไปด้านข้าง

วิธีที่ 2 ใช้มือขวาทำบริเวณโคนทวน แขนก้นชูออกมายันด้ามทวนไว้ ปลายทวนตั้งชันตรง มี 2 ท่า คือ ท่าถือทวนไพล์หลังกับท่าหงายล่าแขนเฉียง ออกทางด้านหน้า

- ท่าตั้งแขนแนบลำตัว

ภาพที่ 159 แสดงการถือทวนมือเดียว ตามวิธีที่ 2 ในท่าถือทวน ตั้งชันด้านหลัง

วิธีปฏิบัติ การถือทวนมือเดียว ตามวิธีที่ 2 ในท่าถือทวนตั้งชันด้านหลัง ทวนจะอยู่ทางด้านหลัง ตั้งชันแนบกับลำแขน มือซ้ายจับที่หุ้มนำซึ่งหากเป็นการแสดง จริงจะเห็นบิดที่สะเอวด้านขวา ยกเท้าซ้ายขึ้น ทำนี้ใช้รำประกอบเพลงพญาเดิน

ผู้แสดงทั้งสองฝ่ายจะรำในท่าที่เหมือนกันพร้อมกับเดินเป็นรูปแบบต่าง ๆ เช่น สรรเสริญครู โคมสามใบ เป็นต้น ซึ่งท่าที่ผู้แสดงปฏิบัติดังในภาพนี้ อยู่ในช่วง เริ่มต้นที่จะเดินเป็นลักษณะวงกลมหรือที่เรียกว่า สรรเสริญครู^{๗๐} โดยจะก้าวเท้า 3 ก้าว จากนั้นจึงเดินถัดเท้า

- ท่าหงายลำแขนเฉียงออกทางด้านหน้า

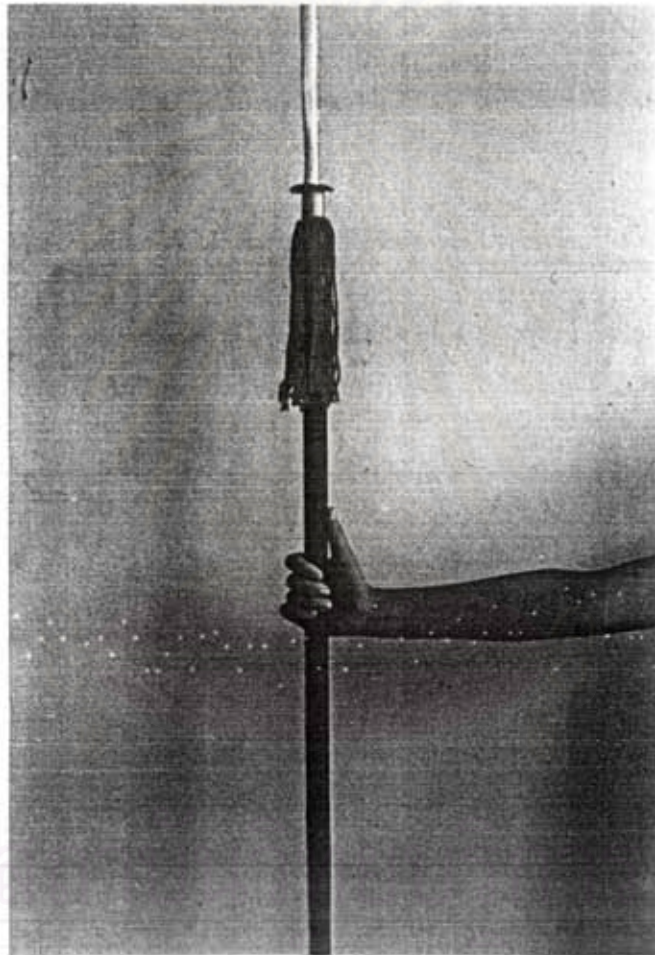

ภาพที่ 160 แสดงลักษณะการถือทวนมือเดียว ตามวิธีที่ 2 ในท่าหงาย
ลำแขนเฉียงออกทางด้านหน้า

^{๗๐}สัมภาษณ์ ชงไชย โพธิ์อารมย์, 9 กันยายน 2538.

ในภาพเป็นท่าที่ต่อจากภาพที่ 51 โดยผู้แสดงจะเลื่อนแขนขวามาข้างหน้า พลิกฝ่าแขนหงายขึ้น และลำแขนจะลาดลงเล็กน้อย ปลายทวนตั้งขึ้นตรง มือซ้ายจับที่หุ้มมาแฉง เดินถัดเท้า ใช้ตัวหน้าหนึ่ง (ยักลำตัวช่วงบนและศีรษะขึ้น-ลงไปในทางเดียวกัน)

วิธีที่ 3 ใช้มือใดมือหนึ่ง (ส่วนใหญ่จะใช้มือขวา) กำบริเวณด้ามทวน แยกนิ้วหัวแม่มือออกมายันคันทวนไว้ เพื่อช่วยบังคับคันทวนให้ไปในทิศทางที่ต้องการ ดังภาพ

ภาพที่ 161 แสดงลักษณะการถือทวนมือเดียว ตามวิธีที่ 3

การจับตามวิธีที่ 3 นี้ สามารถทำท่าอื่นได้อีก เช่น มือขวาจับบริเวณส่วนโคนทวน ให้คมทวนเฉียงลาดลงที่พื้น มือซ้ายตั้งวางบน เท้าขวาก้าวหน้า เอียงศีรษะขวา ซึ่งตรงกับบทร้องในคอนสีกกระหมังกุหนึ่งว่า "หวนหัน"

2. ถือทวน 2 มือ มี 3 วิธี ดังจะกล่าวเป็นลำดับต่อไปนี้

วิธีที่ 1 ใช้มือทั้งสองกำลงบริเวณกลางคันทวน โดยให้มือห่างกันประมาณ 1 ช่วงศอก ดังภาพ

ภาพที่ 162 แสดงลักษณะการถือทวน 2 มือ ตามวิธีที่ 1

วิธีปฏิบัติ ผู้แสดงใช้มือทั้งสองคว่ำลงกำที่คันทวน ตามวิธีที่ 1 ซึ่งปฏิบัติในท่าชิงคลอง อันเป็นท่ารำประกอบเพลงพญาเดินและท่ารำประกอบบทรบของอาวุธยาวที่ต้องรำไปพร้อม ๆ กับฝ่ายตรงข้าม เป็นการดูขึ้นเชิงการรบและดูกำลังของม้า การถือทวนในท่าชิงคลองนี้ ที่สำคัญจะต้องหันคมอาวุธไปทางฝ่ายตรงข้ามเสมอ

นอกจากนี้ การถือทวนตามวิธีที่ 1 ยังสามารถปฏิบัติในท่าฉายทวนและท่ารับจากการฟันของฝ่ายตรงข้าม

วิธีที่ 2 หงายมือหนึ่งกำทางด้านโคนทวน และคว่ำมือหนึ่งลงกำทางด้านปลายทวน ดังภาพ

ภาพที่ 163 แสดงลักษณะการถือทวน 2 มือ ตามวิธีที่ 2

วิธีปฏิบัติ ผู้แสดงท่าท่าแกงโดยถือทวน 2 มือ ตามวิธีที่ 2 กระทำโดยใช้มือขวาผลักดันทวนผ่านมือซ้ายซึ่งกำไว้หลวม ๆ ให้ปลายทวนพุ่งไปที่ฝ่ายตรงข้ามเท้าซ้ายก้าวข้าง เอียงศีรษะขวา นอกจากนี้การถือ 2 มือ ตามวิธีที่ 2 ยังสามารถปฏิบัติท่าอื่นได้อีกเช่นท่าปลอกข้าง

วิธีที่ 3 คว่ามือหนึ่ง ก่าทางด้านโคนทวน แยกนิ้วหัวแม่มือออกมายัน
คันทวนไว้ และหงายมือหนึ่งรองรับด้านปลายทวนโดยใช้นิ้วหัวแม่มือค้ำไว้ หรือ
หงายก่าทั้ง 5 นิ้ว (วิธีแรกกระทำเพื่อความสวยงาม) ดังภาพ

ภาพที่ 164 แสดงลักษณะการถือทวน 2 มือ ตามวิธีที่ 3

วิธีปฏิบัติ ผู้แสดงยืนท่าทำปิดเมื่อก็กฝายท่าท่าแทาง โดยการถือทวน
2 มือ ตามวิธีที่ 3 เท้าอยู่ในลักษณะเท้าขวาก้าวข้าง แต่น้าหนักตัวอยู่ที่เท้าซ้าย
เอียงศีรษะข้างซ้าย

การถือลักษณะนี้ ยังสามารถปฏิบัติทำอื่น ๆ ได้ เช่น ท่าเลาะ
ท่ากรายทวน

จากการศึกษาอาวุธจริงและอาวุธในละครทั้ง 4 ชนิด สามารถกล่าวโดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

กริช

กริชเป็นอาวุธที่ใช้ต่อสู้ระยะประชิดตัว และเป็นเครื่องประดับที่มีค่ามากในดินแดนเขตวัฒนธรรมชวา-มลายู มาตั้งแต่สมัยอินทีย ในประเทศไทยกริชจัดเป็นอาวุธที่ใช้ต่อสู้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ต่อมาได้รวมอยู่ในประเภทอาวุธสั้นของวิชากระบี่กระบอง โดยทำที่ใช้รำนั้นพัฒนามาจากกระบี่ กริชมีความยาวตั้งแต่ 9-25 นิ้ว แบ่งส่วนประกอบได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ ตัวกริช ด้ามกริช และฝักกริช

ลักษณะของกริชที่ใช้ในละครในเรื่อง อิเหนา ทำขึ้นจากวัสดุต่าง ๆ ได้แก่ เหล็กชนิดบาง อลูมิเนียม และไม้ มีลักษณะคล้ายกริชจริง รูปแบบด้ามกริชที่ใช้มากที่สุด แบบบุกับกับแบบปิดตานี และที่คอกริชจะต้องมีผ้าเช็ดหน้าสีแดงคล้องอยู่เสมอ

การเห็นกริชและการจับกริชเพื่อร่า

- การเห็นกริชมี 2 วิธี ได้แก่

วิธีที่ 1 เห็นโดยคว่าด้ามลง

วิธีที่ 2 เห็นโดยหงายด้ามขึ้น

- การชักกริชและการจับกริช มี 2 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ 1 ชักกริชทั้งฝัก คว่ามีมือลงให้ด้ามกริชอยู่ระหว่างนิ้วชี้กับนิ้วกลาง แต่ลักษณะของด้ามที่หันจะต่างกัน คือ

- เห็นโดยหันด้ามคว่าลง ด้ามจะหันทางนิ้วก้อย

- เห็นโดยหันด้ามหงาย ด้ามจะอยู่ทางหัวแม่มือ

ลักษณะที่ 2 ชักเฉพาะกริชเปล่า

- เห็นโดยหันด้ามคว่าลง หงายมือสอดใต้ด้ามแล้ว

กำรอบ จากนั้นชักออก ตัวกริชจะอยู่ทางนิ้วก้อย

- เห็นโดยหันด้ามหงาย คว่ามีมือลงกำรอบด้าม

ตัวกริชจะอยู่ทางนิ้วก้อย

กระบี่

กระบี่เป็นอาวุธที่ใช้สำหรับฟันและแทงคู่ต่อสู้ในระยะประชิดตัว จัดเป็นอาวุธที่อยู่ในอันดับต้นของการเล่นกระบี่กระบอง ทหาราได้พัฒนามาจากมีดสั้น จึงเป็นอาวุธสั้นประเภทเดียวกับกริช กระบี่มีความยาวประมาณ 1 เมตร แบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ตัวกระบี่ ด้ามกระบี่ โกร่งกระบี่ และฝักกระบี่

ลักษณะของกระบี่ที่ใช้ในละครใน เรื่อง อิเหนา ทำมาจากหวาย และไม่ได้ทำฝักสวม มี 2 ประเภท ได้แก่ กระบี่รำ กับกระบี่ตี

การถือกระบี่เพื่อรำ มี 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ถือมือเดียว มี 5 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ใช้มือใดมือหนึ่งจับกระบี่ ด้ามกระบี่อยู่ระหว่างนิ้วชี้กับนิ้วหัวแม่มือ นิ้วที่เหลือเรียงชิดกันเพื่อประคองด้ามกระบี่

วิธีที่ 2 ถ้าด้ามกระบี่ด้วยนิ้วทั้งห้า ปลายกระบี่ตั้งขึ้น

วิธีที่ 3 ถ้าด้ามกระบี่ด้วยนิ้วทั้งสี่ และแยกนิ้วหัวแม่มือออกมาชนด้าม

กระบี่ไว้

วิธีที่ 4 ถือกระบี่ในท่าพนมมือถืออก ตัวกระบี่พาดอยู่ระหว่างนิ้วชี้กับ

นิ้วหัวแม่มือ

วิธีที่ 5 สอดมือขวาเข้าไปในโกร่งกระบี่ ให้กระบี่คล้องอยู่บริเวณข้อมือ ปลายกระบี่ตกลง

2. ถือสองมือ มี 2 วิธี ได้แก่

วิธีที่ 1 มือขวาถือด้ามกระบี่ตามการถือลักษณะที่ 1 วิธีที่ 3 มือซ้ายแบ หงายรองใต้ปลายกระบี่ให้ปลายกระบี่ลดลงเล็กน้อย

วิธีที่ 2 มือขวาถือด้ามกระบี่ตามการถือลักษณะที่ 1 วิธีที่ 3 มือซ้ายคว่ำลง กำรอบปลายกระบี่ ให้ปลายกระบี่ชี้ขึ้นเล็กน้อย

นอกจากนี้ยังสามารถใช้กระบี่แทนมือเพื่อทำท่าให้มีความหมายสมบูรณ์ได้แก่ ท่าชี้ และทำนัย อีกทั้งยังใช้กระบี่แทนอุปกรณ์บางอย่าง ได้แก่ สำเภา และ ทวน

หอกขีด

แต่เดิม หอกขีดเป็นอาวุธของชาวมลายู อาจเข้ามาในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยา หอกขีดใช้ในการขีดหรือพุ่งไปให้ถูกศัตรู วิชากระบี่กระบองของไทยได้จัดหอกขีดอยู่ในประเภทอาวุธยาว แต่ทำไม้รำนั้นได้พัฒนามาจากดาบสองมือ หอกขีดมี 2 ชนิด ได้แก่ หอกคอกทอง กับหอกเกลิงทอง มีความยาวประมาณ 1 เมตร ประกอบด้วย ใบหอก ด้ามหอก และตรงคอหอกมีปลอกสีทองสวมอยู่

ลักษณะของหอกขีดที่ใช้ในละครในเรื่อง อิเหนา ทำจากไม้ทั้งอัน มีการตกแต่งทาสีให้คล้ายของจริง

การถือหอกขีดเพื่อรำ มี 3 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. ถือข้างละอัน มี 2 วิธี ได้แก่

วิธีที่ 1 กำบริเวณด้ามด้วยนิ้วทั้งสี่ และแยกนิ้วหัวแม่มือออกมายัน

ด้ามไว้

วิธีที่ 2 กำด้ามหอกขีดด้วยนิ้วทั้งห้า

2. ถือหอกขีด 2 อันในมือเดียว มี 2 วิธี ได้แก่

วิธีที่ 1 ใช้มือใดมือหนึ่ง ถือหอกขีดทั้ง 2 อัน

โดยใช้นิ้วหัวแม่มือกับนิ้วชี้ค้ำทางด้านโคนของหอกขีดไว้ ส่วนหน้าที่เหลือเรียงชิดกัน เพื่อช่วยประคองไว้

วิธีที่ 2 กำหอกขีดทั้ง 2 อัน และแยกนิ้วหัวแม่มือออกมายันด้าม

หอกขีดไว้

3. ใช้ 2 มือถือทั้ง 2 อัน มี 2 วิธี ได้แก่

วิธีที่ 1 ความือทั้งสองลงกำด้ามหอกขีดทั้ง 2 อันไว้ด้วยกัน

วิธีที่ 2 มือหนึ่งคว่า อีกมือหนึ่งหงาย กำด้ามหอกขีด

นอกจากนั้น ยังใช้หอกขีดทั้ง 2 อัน ตีบททำพื้นแทนอาวุธกระบี่ด้วย